

LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBAS UNIVERSITĀTE
TEHNISKĀ FAKULTĀTE

STUDENTU UN MAĢISTRANTU
ZINĀTNISKĀS KONFERENCES
RAKSTI

PEDAGOĢIJAS ZINĀTŅU SEKCIJA

JELGAVA 2012

TF studentu un maģistrantu zinātniskās konferences raksti
2012. gada 10. maijs
Jelgava

Konferences komiteja

priekšsēdētāja:

Dr.paed., asoc. prof. **Anita Aizila**
(Izglītības un mājsaimniecības institūts)

locekles:

Dr.paed., doc. **Iveta Līce**
(Izglītības un mājsaimniecības institūts)

Dr.psych., doc. **Anita Vecgrāve**
(Izglītības un mājsaimniecības institūts)

Sastādīja: **Andris Dukulis, Ilmārs Dukulis**

SATURS

Anna Kuze AGRESĪVA UZVEDĪBA JAUNĀKĀ SKOLAS VECUMA BĒRNIEM <i>AGGRESSIVE BEHAVIOUR OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN</i>	4
Ieva Ozoliņa CILVĒKA PAŠAPZIŅAS VEIDOŠANĀS JŪLIJA ALEKSANDA STUDENTA UN ĒRIKA ĒRIKSONA SKATĪJUMĀ <i>SELF-CONFIDENCE FORMATION FROM JULIJS ALEKSANDRS STUDENTS AND ERIK ERIKSON POINTS OF VIEW</i>	8
Sintija Roga MĀCĪBU METODES MĀJTURĪBAS UN TEHNOLOĢIJAS STUNDĀS PAMATSKOLĀ <i>TEACHING METHODS HOME ECANOMICS AND TECHNOLOGIES LESSONS AT PRIMARY SCHOOLS</i>	12
Džiāna Skudra KRĀSU IETEKME UZ CILVĒKA UZVEDĪBU <i>COLOURS EFFECT ON HUMAN BEHAVIOUR</i>	17
Elīna Skutele LITERĀRI MUZIKĀLO VAKARU IETEKME UZ SKOLĒNU VĒRTĪBĀM <i>INFLUENCE OF LITERARY-MUSICAL EVENINGS ON PUPILS' VALUES</i>	22
Olga Nigamatzjanova MĀCĪBU MATERIĀLU IZSTRĀDE <i>CREATING OF LEARNING MATERIALS</i>	27
Ieva Damberga VECĀKU IESAISTE APRŪPĒ JAUNDZIMUŠO INTENSĪVĀS TERAPIJAS NODAĻĀ <i>PARENTAL INVOLVEMENT IN CARE IN NEONATAL INTENSIVE CARE UNIT</i>	30
Jolanta Millere MEDIJI KĀ INFORMĀCIJAS AVOTS, TO LOMA MĀCĪBU PROGRAMMU APGUVĒ <i>MEDIA AS AN INFORMATION SOURCE AND IT'S ROLE OF ACQUIREING THE CURRICULUM</i>	34
Asnate Ķirse INTERNETA IETEKME UZ JAUNIEŠU VAJADZĪBĀM <i>INFLUENCE OF THE INTERNET ON THE NEEDS OF THE YOUNG</i>	37

AGRESĪVA UZVEDĪBA JAUNĀKĀ SKOLAS VECUMA BĒRNIEM

AGGRESSIVE BEHAVIOUR OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Anna Ķuze
Tehniskās fakultātes IMI 1. kursa studente
Anita Vecgrāve
Zinātniskā vadītāja, doc., Dr. psych.

Abstract: The paper addresses the causes of aggressive behaviour, ways how to identify reasons of aggressive behaviour of primary school children and how to mitigate them. It analysis impact of biological, psychological and sociological processes to aggressive behaviour formation, stressing out the role of learning from adults and multi media. Behaviour correction is possible only if there is a successful teacher – parents cooperation.

Atslēgas vārdi: agresija, jaunākais skolas vecums.

Ievads

Mūsdienās agresīva un vardarbīga uzvedība sastopama bieži. Masu mediju sniegto informāciju grūti iedomāties bez ziņām par agresiju un vardarbību, kas kopā ar sociālo un ekonomisko nestabilitāti ietekmē visu sabiedrību – kā pieaugušos, tā arī bērnus.

Bērni agresiju var novērot ģimenē, skolā, uz ielas un aizvien vairāk arī televīzijas pārraidēs un datorspēlēs, kas mūsdienās bērnu dzīvē ir ikdienišķa lieta. Līdz ar to arī paši bērni kļūst agresīvāki un vērš agresiju ne vien pret ģimenes locekļiem, bet arī pret līdzaudžiem un citiem pieaugušajiem. Agresors var vērst agresiju arī pats pret sevi, tādējādi radot sev iekšējus pārdzīvojumus. Tādēļ ir ļoti svarīgi pēc iespējas ātrāk pamanīt bērnam agresīvu uzvedību, atrast tās cēloņus un, piemēklējot atbilstošākās metodes, censties agresiju bērnam mazināt, ļaujot tam būt mierīgākam, līdzsvarotākam un līdz ar to arī pašam ar sevi apmierinātākam.

Darba mērķis: Noskaidrot jaunākā skolas vecuma bērnu agresīvas uzvedības cēloņus un faktoros, kas veicina tās attīstību, un šim vecumposmam piemērotākās agresīvas uzvedības mazināšanas metodes. *Pētījuma objekts:* Agresija uzvedībā. *Pētījuma priekšmets:* Agresīva uzvedība jaunākajā skolas vecumā.

Materiāli un metodes

Zinātniskās, pedagoģiskās un psiholoģijas literatūras studēšana, analīze un atziņu apkopojums.

Termins agresija

Termins agresija ir cēlies no latīņu vārda „*aggressio*”, kas tulkojumā nozīmē „uzbrukums”. Zinātniskajā literatūrā pieejamas vairākas šā termina definīcijas un, tās apkopojot, agresiju var skaidrot kā destruktīvu uzvedību, individuālu vai grupveida darbību, kas ar nolūku virzīta uz cita cilvēka vai grupas fizisku vai psiholoģisku grausšanu, kaitēšanu vai iznīcināšanu. Agresija var tikt virzīta arī pret nedzīvām lietām – priekšmetiem [7].

Agresiju veicinošie faktori

Mūsdienās bērnu vidū progresē atsvešinātība, paaugstināts trauksmainums, garīgais tukšums, kas sevī iekļauj cinismu, nežēlību un agresivitāti. Piekrītot L. Berkovicam, agresivitātes fenomens tiek pētīts kā sarežģīta parādība, kas veidojas ne tikai bioloģisko, bet arī sociālo un psiholoģisko faktoru ietekmē [3].

Vieni cilvēki mēdz būt agresīvāki par citiem. Šo atšķirību daļēji nosaka arī bioloģiskie faktori. D. Olvesa pētījumi rāda, ka agresivitāte ir stabila īpašība, kas, ja novērojama 8 gadus veciem bērniem, turpinās pastāvēt arī turpmākajā dzīvē. Turklāt Dž. Raštona veiktais pētījums ar vienas olšūnas dvīņiem apstiprināja, ka iedzimtības faktori agresivitāti nosaka apmēram 50% apmērā. Agresivitātes esamība cilvēka uzvedībā atkarīga arī no tā fizioloģiskajām īpatnībām. Par agresīvu uzvedību ir atbildīgas galvas smadzeņu garozas struktūras deniņu apvidū un limbiskā sistēma garozas iekšējā daļā. Klīniskie pētījumi liecina, ka bojājumi šajos apvidos (audzēji, infekciju sekas, iegūtas traumas) var veicināt agresiju un kriminālu uzvedību. Agresīva bērnu uzvedība var būt saistīta arī ar

dzimumhromosomu komplekta anomālijām jeb Y hromosomas anomāliju. Tā veido īpatnību, kas nosaka biežāku agresīvu uzvedību tieši vīriešu dzimuma vidū [8].

Agresiju bērna uzvedībā veicina arī dažādi sociālie faktori. Tā kā bērna pirmā socializācija noris mikrosociumā, tad šeit arī rodas pirmie nosacījumi iespējamai agresīvai uzvedībai. Bērnā, neizveidojoties noturīgām emocionāli personīgām saitēm ar ģimeni, pastāv iespēja, ka viņš būs agresīvs gan pret līdzaudžiem, gan pieaugušajiem. Audzināšanas veida nozīmību uz bērna agresivitāti pētījuši vairāki zinātnieki [4]. ASV psihologs A. Bandura uzsver instrumentālo nosacījuma refleksu izveidošanās nozīmi agresīvas uzvedības veidošanā. Viņš norāda, ka, ja bērni iemācās ar agresīvas uzvedības palīdzību panākt savu – atgūt rotaļlietas, atņemt citiem saldumus, mantas, iegūt apkārtējo atzinību-, tad šīs uzvedības formas nostiprinās. Bērns tādējādi ir apguvis patiesību, ka agresija ir vērtīgs instruments savu mērķu sasniegšanai [8]. Turklāt svarīgs faktors agresijas apguvē ir arī faktā, ka bērni imitē savu vecāku darbības. Līdz ar to, ja bērna vecāki izrāda agresivitāti, tad arī bērns modelējot vecāku darbības, kļūs agresīvs [7]. Ģimenē, kur vecāki neseko līdz bērna uzvedībai, vai arī, ja tajā valda asociāla vide, bērnu raksturā veidojas tādas īpašības kā egocentrisms, emocionālā nestabilitāte un emocionālās paškontroles trūkums, kas visbiežāk noved pie agresīvas uzvedības pret apkārtējiem [6].

Mūsdienās pie agresīvas uzvedības veicinātājiem pieskaitāma arī socializācija caur masu medijiem. Plašsaziņas līdzekļi, apzināti vai neapzināti, lielā mērā veicina agresivitāti, it īpaši bērnos, pusaudžos un jauniešos. Sevišķi liels iespaids ir televīzijai, kinofilmām un datorspēlēm, kurās bieži tiek attēlots agresīvai tuvs fenomēns – vardarbība. Šeit atkal jāatgriežas pie A. Banduras sociālās iemācīšanās teorijas, kas norāda, ka, ja bērns bieži redz citu cilvēku agresīvu uzvedību, vienalga vai tā ir reāla vai virtuāla, tā „iemāca” cilvēkam uzvesties līdzīgā veidā. Cilvēki aizvien vairāk sāk uztvert vardarbību kā dabisku un neatņemamu dzīves sastāvdaļu. Bērni vēl tiešāk nekā pieaugušie uztver televīzijā rādīto kā tīru patiesību un ir daudz vieglāk ietekmējami. Daudzi pētījumi pierāda, ka pēc vardarbīgu TV raidījumu skatīšanās bērnu spēles un uzvedība kļūst agresīvāka [8].

Agresīvu uzvedību var izraisīt arī psiholoģiskie faktori. Tos var iedalīt divās daļās. Pie psiholoģiskajiem faktoriem pieskaitāmas emocionālās izpausmes, kas galvenokārt sastopamas dusmu veidā. L. Berkovics uzskata, ka dusmas pamatā izsauc frustrācija. Pētnieks norāda, ka nespēja apmierināt savas vajadzības var radīt cilvēkā frustrāciju, kura laika gaitā var nostiprināties un transformēties agresijā [3]. Arī bailes var būt agresijas cēlonis, jo agresīva uzvedība mazina bailes. Tikai baiļu gadījumā agresija tiek vērsta pašam pret sevi, tādējādi radot vainas izjūtu, depresiju [7]. Bērnos agresīvu uzvedību var izraisīt nepietiekami attīstīts intelekts un komunikatīvas prasmes, pazemināts pašregulācijas līmenis, neattīstīta rotaļu, spēļu prasme, pazemināts pašvērtējums, kā arī traucētas attiecības ar līdzaudžiem [6].

Atkarībā no agresijas mērķa, psiholoģijā tiek izšķirti divi agresijas tipi:

- naidīgā agresija – kuras pamatā ir naids un kura ir pašmērķis;
- instrumentālā agresija – kura ir līdzeklis, lai sasniegtu kādu konkrētu mērķi.

Agresijas iedalījums instrumentālajā un naidīgajā atbilst Ē. Fromma priekšstatiem par labdabīgu un ļaundabīgu agresiju. Labdabīgo agresiju viņš raksturo kā neatlaidīgu tieksanos panākt savus mērķus, cenšoties pārvarēt visus iespējamus šķēršļus. Tā var izpausties gan kā aizsardzības agresija, kad tiek aizsargātas kādas vitāli svarīgas intereses, gan instrumentālā agresija, kad agresija ir līdzeklis kādu noteiktu mērķu sasniegšanā. Ļaundabīgā agresija Ē. Fromma izpratnē ir pašmērķīga tieksšanās nodarīt citam ciešanas vai iznīcināt viņu [5].

Agresijas cēloņi

Agresijas cēloņi var būt daudz un dažādi. Katrā konkrētā gadījumā iemesls, kādēļ bērns izmanto agresiju, var atšķirties. Bieži ar agresijas palīdzību bērni cenšas pievērst savu līdzaudžu uzmanību vai arī cenšas pierādīt savu pārākumu. Bērnu attiecībās vienam ar otru agresija var būt arī kā konkurences izpausme. Ar tās palīdzību viņi cenšas panākt vēlamo rezultātu, kā arī parādīt savu patstāvību.

Piespiedu agresija, ko provocē apstākļi, var būt vienīgā bērna reakcija uz pazemošanu, izsmieklu un nīrgāšanu. Tādējādi tā pilda aizsargfunkciju, kas kādā momentā var arī pārvērsties agresijā aiz atriebības. Ar agresīvu rīcību bērns reaģē uz savas brīvības ierobežošanu, savas iniciatīvas apspiešanu. Agresija kļūst par veidu kā bērnam aizsargāt savu viedokli un tiesības [6].

Atkarībā no agresijas iemesla un mērķa var izdalīt divus agresijas izpausmes veidus:

- nedestruktīva agresija – veicina konkurenci, rodas kā tieksme aizstāvēt savas tiesības, sasniegt mērķi. Šāda veida agresija ir pamatā izziņai, spējai pašam uz sevi;
- naidīgā destruktīvā agresija – rodas ar vēlēšanos nodarīt otram sāpes, tādējādi gūstot sev baudu.

Jaunākā skolas vecuma bērnu agresivitātes īpatnības

Jaunākais skolas vecums ir laiks, kurā bērnam nākas radikāli mainīt savu dzīvesveidu uzsākot obligātu darbību – mācības. Bērnam nākas pielāgoties jaunajiem apstākļiem, jāapgūst jaunas uzvedības formas, jaunas prasmes un iemaņas. Uzlabojoties bērnu fiziskajai veiklībai un kustību koordinācijai, bērni kļūst aizvien neatkarīgāki no pieaugušajiem. Pilnveidojoties bērna iespējai pārvaldīt savu ķermeni, turpina attīstīties bērna kustību spēks, ātrums, koordinācija, spēja pārvaldīt savas kustības. Likumsakarīgi pieaug arī bērna interese par dažādiem kustību veidiem – tie lec, skrien, rāpjas kokos, eksperimentē ar savām spējām un savstarpēji sacenšas. Šis ir vecums, kad bērni ir ļoti kustīgi un enerģiski.

Skolas sākums ir emocionāli saspringts brīdis visiem bērniem, neatkarīgi no tā vai viņi to ārēji izrāda vai nē. Adaptācijas nemiers var izpausties gan kā kaprīzes, gan raudulība, miega traucējumi, kā arī agresivitāte u.c. Šajā laikā bērns sāk apzināties savus emocionālos pārdzīvojumus. Sākumskolas vecumā, pateicoties pārdzīvojuma vispārinājumam, pārdzīvojumi priekš bērna iegūst jaunu nozīmi. Starp tiem tiek veidotas saites un ir iespējama pat cīņa starp pārdzīvojumiem. Tā rezultātā rodas bērna iekšējā emocionālā dzīve, kas var nebūt ekvivalenta ar bērna ārējo, redzamo dzīvi. Bērns ārēji vairs nav tāds pats kā iekšēji, tiesa viņam vēl piemīt tiešums, spontanitāte, tomēr, bērns sāk no citiem slēpt savus pārdzīvojumus, neizrādīt, ka ir slikti.

Šis ir arī periods, kad bērniem mainās attiecību uztvere ar citiem cilvēkiem. Attiecības ar vecākiem šajā vecumā bērniem kļūst mazāk piekērīgas, turpretī individuāla draudzība ieņem nozīmīgāku lomu līdzaudžu attiecībās. Notiek dzimumu atdalīšanās, draudzībai veidojoties starp viena dzimuma bērniem. Zēnu un meiteņu draudzības ir atšķirīgas. Zēnu attiecības izceļas ar ekstensitāti, augstāku agresivitātes un sacensības garu. Meiteņu attiecības ir intensīvākas, emocionālākas, ir lielāka savstarpējā pieķeršanās un savstarpējā pieņemšana. Bērnu uzvedībā šajā laikā samazinās fiziskā agresija, toties pieaug verbālo apvainojumu skaits. Zēniem agresijas ir vairāk, arī attiecību problēmu skaits tiem ir lielāks [9].

Bērnu agresijas īpatnības

Visbiežāk bērnu agresijas upuri ir tieši tuvi cilvēki – ģimenes locekļi, klasesbiedri. Turklāt ne visi agresīvie bērni tiek audzināti nelabvēlīgās ģimenēs. Bieži viņu vecāki ir viņus ar visu nodrošinājuši un gādīgi. Bērnu agresija var izraisīties arī bez reāla iemesla. Viena no pieaugušo kļūdām ir centieni apslāpēt jebkādu bērnu agresivitāti. Apspiesta agresija nepazūd, bet gan uzkrājas bērna zemapziņā, līdz kādā brīdī tā var izlauzties sprādzienvēidīgi, vērsta pret nevainīgu individu. Uz šādiem incidentiem pieaugušie parasti atbild agresīvi, tādējādi nenovēršot agresīvās izpausmes bērnam [9].

Jaunākajā skolas vecumā agresijas iniciatori lielākoties ir nevis atsevišķi bērni, bet gan bērnu grupējumi. Šajā laikā agresīva uzvedība kļūst organizētāka. Naidīgā agresija ar mērķi gūt baudu no kaitējuma oponentam paliek nemainīga, savukārt, apgūstot konstruktīvu komunikāciju, mazinās instrumentālā agresija. Bērni savas problēmas cenšas risināt bez pieaugušo palīdzības. Atrašanās grupā rada komfortu un aizsargātību, tādējādi mazinās arī bailes no soda par agresijas izpausmēm. Tā sekas ir vēlme grupā ieņemt augstāku vietu, tāpēc pieaug naidīgās agresijas izpausmes.

Bērniem, kam ir komunikācijas problēmas (šizoīdajiem, sensitīvajiem, trauksmainajiem), grupa var būt viņu fantāzijas auglis. Viņiem trūkst komunikācijas prasmju, lai iekļautos reālā grupā, tāpēc viņi iztēlojas iedomātus biedrus, kas bieži var būt grāmatu un filmu varoņi. Ar identifikācijas palīdzību šie bērni cenšas atdarināt savu varoņu uzvedību. Tas var viņiem diktēt agresīvu uzvedību, kas var likties neadekvāta apkārtējiem cilvēkiem, jo vairāk tāpēc, ka šie bērni ir noslēgti [2].

Metodes agresīvas uzvedības mazināšanai

Pedagogu un psihologu pamatuzdevums darbā ar agresīvu bērnu ir veidot kopīgumu ar citiem bērniem tā, lai agresīvais bērns redz un saprot savus līdzaudžus. Bērnam jā māca kontrolēt savu

agresiju, neapmierinātību paust pieņemamā formā, jāattīsta empātijas spējas, jāiemāca adekvāti komunikācijas paņēmieni, kā arī jāmāca risināt konfliktu situācijas [6].

Lai mazinātu agresīvas izpausmes pret citiem, pastāv vairākas metodes, kuras var izmantot, lai bērns mazinātu iekšējo spriedzi un iekļautos uzvedības normās, nekļūstot agresīvs:

- zīmēšana – palīdz izpaust iekšējās emocijas un domas un nonākt pie kāda rezultāta. Īpaši ieteicama bērniem, kuriem ir grūti formulēt savas izjūtas vai vajadzības;
- figūru veidošana – var izmantot gan mālu, gan plastiku, gan plastilīnu, gan mīksta gumijas bumbiņas. Šo metodi var izmantot gan agresijas mazināšanai, gan brīžos, kad bērns izjūt iekšēju diskomfortu;
- rakstīšana – uz papīra var uzrakstīt visus vārdus ko gribas pateikt, tad to saplēst un izmest, tādējādi mazinot agresiju;
- iespēja izkustēties – aktīviem bērniem ar augstu enerģijas līmeni ir svarīgi, ka ikdienā var aktīvi darboties, ne tikai sēdēt vai darboties ar rokām. Bērnu būtu nepieciešams iesaistīt kādas sportiskās aktivitātēs, kuras tas var izpaust savu enerģiju;
- „mantru” skaitīšana – bērns var izdomāt kādu frāzi, kas viņam palīdz saglabāt iekšēju mieru un to atkārtot katru reizi, kad izjūt iekšēju diskomfortu;
- dienasgrāmatas veidošana – bērns var rakstīt, zīmēt savu dienasgrāmatu vai kalendāru, lai pats varētu vērot savas uzvedības dinamiku un ievērot panākumus, kuri dod iekšēju uzmundrinājumu tālāk mainīt savu uzvedību, kā arī vairāk pats saskata situācijas, kurās atkarojas agresīva uzvedība un var tālāk strādāt ar šīm situācijām, lai mainītu savu uzvedību un saskarsmi ar apkārtējiem [1].

Agresīviem bērniem ir raksturīgs muskuļu sasprindzinājums (rokās, sejā, kaklā, plecos, krūšu kurvī, vēderā). Šiem bērniem ir nepieciešama muskuļu relaksācija. Relaksācijas vingrinājumus labāk izpildīt fonā skanot nomierinošai mūzikai. Šādu relaksācijas vingrinājumu izpilde bērnu padara mierīgāku un līdzsvarotāku, tie ļauj arī pašam bērnam atpazīt savus dusmu uzliesmojumus. Vingrinājumi māca bērnam pašregulāciju un spēju saglabāt stabilāku emocionālo stāvokli [6].

Vislabākos rezultātus bērnu agresijas mazināšanā iespējams sasniegt tikai tad, ja šim jautājumam pievēršas ne vien pedagogi skolā, bet arī bērna ģimenes locekļi. Bērnam ir jābūt atbalsts un drošība no tuvākajiem līdzcilvēkiem, lai viņš varētu justies pašpārliecinātāks un emocionāli stabilāks.

Secinājumi

1. Agresīvas uzvedības rašanās procesā lielu lomu spēlē ne vien bioloģiskie un psiholoģiskie procesi, bet arī sociālie apstākļi un vide kādā bērns aug. Bērns agresīvu uzvedību lielākoties iemācās, modelējot pieaugušo rīcībā vai masu medijos redzētas situācijas.
2. Jaunākajā skolas vecumā būtisku lomu bērna dzīvē ieņem skola, līdz ar to ne tikai ģimenes, bet arī skolotāja darbība ir nozīmīga bērna agresijas mazināšanā.
3. Metodes iekšējās spriedzes mazināšanai paredz dažādus veidus kā bērniem savas iekšējās emocijas izlikt uz āru, nenodarot pāri citiem, piemēram, zīmējot, rakstot, veidojot, u.c.
4. Pieaugušie bieži kļūdās, cenšoties cīnīties pret agresiju bērnu uzvedībā ar agresiju.
5. Svarīgi ir atrast bērnam piemērotu nodarbošanos, kurā tas var izlādēt uzkrājušos spriedzi un enerģiju.

Izmantotie informācijas avoti

1. Agresija un tās korekcijas iespējas izglītības iestādē. Agresijas korekcijas darba vadlīnijas. <http://visc.gov.lv/saturs/specizgl/vpmk/skolotajiem/agresija.pdf> (sk. internetā 24.04.2012)
2. Bandura A. Aggression: A Social Learning Analysis. Prentice-Hall, 1973, 390 p.
3. Berkowitz L. Aggression: a social psychological analysis. McGraw-Hill, 1962, 361 p.
4. Buss A. The psychology of aggression. New York: Wiley, 1961, 307 p.
5. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности: [пер. с нем.], АСТ, 2004, 635 с.
6. Фурманов И. А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция. Минск: Ильин В.П., 1996, 192 с.
7. Gulāne V. Vardarbība ekrānos un agresija. Rīga: Raka, 2002, 178 lpp.
8. Reņģe V. Sociālā psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC, 2002, 180 lpp.
9. Vecgrāve A. Ceļvedis pieaugušajiem pa bērnības zemi. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 240 lpp.

CILVĒKA PAŠAPZIŅAS VEIDOŠANĀS JŪLIJA ALEKSANDA STUDENTA UN ĒRIKA ĒRIKSONA SKATĪJUMĀ

SELF-CONFIDENCE FORMATION FROM JULIJS ALEKSANDRS STUDENTS AND ERIK ERIKSON POINTS OF VIEW

Ieva Ozoliņa

Tehniskās fakultātes IMI 1. kursa studente

Anita Vecgrāve

Zinātniskā vadītāja, doc., Dr. psych.

Abstract: This article is about American psychoanalyst Erik Erikson and Jelgavas city education personality Julijs Aleksandrs Students thoughts about “I” or self-confidence formation. The aim of study is define successful prerequisite of self-confidence formation and healthy personality development. Julijs Aleksandrs Students was active teacher and philosopher in Latvia, in his book “Psychology of child, teenager and young people” he have write about psychical life development and he thinks, that self-confidence formats form feelings, emotions, will, communication and language. Erik Erikson is author of theory on social development that is based on Sigmund Freud psychoanalytic theory. Erikson has supplemented Freud theory with social life, requirements and influence. He has split people life on seven periods that are important for people self-confidence formation. Both personalities supplement each other and together they make prerequisite of self-confidence formation and healthy personality development.

Atslēgas vārdi: pašapziņa, personības attīstība.

Ievads

Rakstā ir salīdzināts amerikāņu psihoanalītiķa Ērika Ēriksona (1902 – 1994) un Jelgavas novada pedagoģijas darbinieka Jūlija Aleksandra Studenta (1898 – 1964) skatījumus par „es” jeb pašapziņas veidošanos. Darba mērķis ir salīdzināt veiksmīgas pašapziņas veidošanās priekšnosacījumus veselīgas personības attīstībai abu autoru darbos.

Jūlijs Aleksandrs Students bija aktīvs Latvijas brīvvalsts laika Jelgavas pedagogs un filozofs, kurš savā grāmatā „Bērna, pusaudža un jaunieša psiholoģija” ir apskatījis cilvēka psihiskās dzīves attīstību, sākot ar bērna dzimšanu, ietverot jaunību. Students ir aprakstījis dažādu prasmju un spēju attīstību, tai skaitā sava „es” apzināšanos. Autors uzskata, ka pašapziņa rodas tikai tad, kad sasniegta zināma attīstības pakāpe sajūtās, jūtās, gribā, saprašanā un valodā [3].

Students uzskata, ka sava „es” apzināšanās ir zināšanas par savas psihofiziskās būtnes atšķirību no priekšmetiem un citām būtnēm. Kad bērns sāk apjēgt, kas pieder viņa būtnei un kas viņu šķir no visām citām – kā dzīvām, tā nedzīvām lietām, ir pamats runāt par viņa pašapziņu. Pašapziņa ir kaut kas vairāk nekā apziņa: kamēr apziņa ir vairāk vai mazāk skaidra sava psihofiziskā stāvokļa nojūta un zināšana, tikmēr pašapziņa ir dziļāks, teiksim loģisks noskārums par savu būtni, personu, „es”. Ja par apziņu var uzlūkot samaņas stāvokli, pašapziņa ir savas individuālās būtnes apzināšanās un loģiska norobežošana no citām būtnēm. Iepazīstināšu ar četriem apstākļiem, kuri, pēc Studenta domām, palīdz izveidoties pašapziņai [3].

Par pirmo un vissvarīgāko apstākli pašapziņas izveidē Students uzskata ķermeņa sāpju sajūtas. Bērns mācās savu „es” atšķirt no apkārtējām lietām ar sāpju sajūtu. Sākumā bērns iepazīst savu ķermeni un tikai vēlāk rodas sava garīgā „es” apzināšanās. Sava mūža sākumā bērnam vēl nav apzināšanās par savu ķermeni un tā atšķirību no apkārtējām lietām, par to var spriest pēc tā, ka bērns vēl savā 2. dzīves gadā nereti sev kož rokā vai kājā tik stipri, ka aiz sāpēm iekliedzas. Saprotams, ka līdz ar to bērns pamana, ka roka vai kāja pieder viņam. Pirms šīm parādībām gan konstatējams, ka bērns uzmanīgi vēro savus locekļus un izmanto tveršanas kustības. Bērns fiksē ne tikai satvērto priekšmetu vai savu locekli, bet arī savu roku, ar kuru ir satvēris attiecīgo lietu. Bērns vēro gan sevi, gan lietas un būtnes ap sevi, taču šī uzmanīgā vērošana vien vēl nav pamats sevis atšķiršanai no apkārtējām lietām. Tikai tad, kad bērns, nodarbojoties ar savu ķermeni, un, tādā vai citādā veidā saskarē ar apkārtējām lietām piedzīvo sāpes, viņš mācās atšķirt sevi no citām lietām. Sāpes ir jāuzlūko kā zīme, kas palīdz atšķirt objektus [3].

Otrs apstāklis, kas bērnam palīdz sevi šķirt no apkārtējās pasaules, ir visu to pārmaiņu uztvere un apzināšanās, kas rodas veicot tādu vai citādu darbu. Piemēram, 5. dzīves mēnesī ar lielu enerģiju

plēsdams papīrus, klausīdamies plēšanas troksnī un priecādamies par papīra gabaliem, kā tie jūk un lido, bērns sāk nojaust, ka viņš pats ir šīs darbības cēlonis, ka no viņa iziet šādas un līdzīgas darbības sekas un ka viņā mīt spēja izdarīt pārmaiņu lietās. Bērns izpilda tās darbības, ar kuru palīdzību viņš vairo sevī prieku un patiku [3].

Par trešo nozīmīgo momentu sava „es” norobežošanā no citā lietām Students uzskata mācīšanos sevi atšķirt no sava tēla spogulī un savas ēnas. Caurmērā ņemot, 2. dzīves gadā spoguļa noslēpumu bērns pilnībā atrisina. Līdzīgi tas ir ar ēnu. Parasti sākumā ēnas ievērošana modina bailes, taču vēlāk – prieku. 40. dzīves nedēļa bērns spēj noteikt to, ka ēna nāk no saules [3].

Visbeidzot par ceturto, pie tam – ļoti svarīgu apstākli apziņas veidošanā Students uzlūko valodu. Līdz ar mācīšanos runāt bērns ievingrinās jēdzienu satura zināšanā un to savstarpējā norobežošanā, pie kam „es” – jēdziens šai ziņā nav nekāds izņēmums. Tomēr nav teikts, ka bērns, izrunādams „es”, vienmēr domātu un saprastu pats sevi. „Es” apziņa bērnam nav vienmēr identiska ar „es” jēdzienu. Šī parādība izskaidrojama ar to, ka bērnam grūti iegūt skaidrību vietniekvārdos. Tā kā pieaugušie bērna klātbūtnē lieto vietniekvārdus un īpašvārdus, tad bērnam sākumā ir diezgan grūti orientēties, ko īsti katrs nozīmē. Ar vārdu iemācīšanos vien „es” apziņa nemostas. Runāšana, protams, dod iespēju precizēt „es” jēdzieniskumu atšķirību no citiem priekšmetiem un tādejādi atbalsta „es” apziņas veidošanos. Sākumā „es” ir apziņa stipri dalīta [3].

Students uzskata, ka tas, ka bērns sākumā savus locekļus neuzlūko par sev piederošiem, liek domāt, ka galvas kausa smadzenes ar savu uztveres aparātu funkcionē neatkarīgi no mugurkaula smadzenēm. Jo vairāki galvas smadzeņu centri saņem kairinājumu, jo ātrāk veidojas „es” apziņa. „Es” ir jēdziens, un pašapziņa ir dažādo psihisko parādību radoša sintēze, kas blakām pārmaiņām sevī glabā arī paliekošu un negrozāmu pamatu- individualitāti. Sākumā bērnam pašapziņas vēl nav, tādēļ, ka radošais „es” vēl nav „pamodies”. Jāiziet zināmam attīstības posmam, līdz uztvērējs un domātājs „es” rada kārtību juteklisko iespaidu jucekļi. Nav iespējams precīzi noteikt sava garīgā „es” spilgtāko parādīšanos, tomēr jādodomā, ka starp 2. un 4. dzīves gadu bērnam psihiskā attīstība jau tik tālu pavisinājies, ka viņš sevi apzinās ne tikai kā miesīgu būtni, bet arī kā garīgās pasaules nesēju [3].

Ēriks Ēriksons ir izstrādājis epiģenētisko teoriju, kura ir balstīta uz Zigmunda Freida izstrādāto psihoanalīzes teoriju un tajā iekļautajām attīstības fāzēm. Ja Freids uzvēra konfliktu starp cilvēka dabu un civilizācijas prasībām, tad Ēriksons attīstības faktoros iekļāva arī sociālo ietekmi. Ēriksons savā epiģenētiskajā teorijā paplašināja Freida psihoanalītisko teoriju, skatot cilvēka attīstību plašāk – sociālu attiecību kontekstā. Pēc viņa uzskatiem, personības veidošanās attīstība ir atkarīga no tiem ekonomiskajiem un kultūras apstākļiem, kuros bērns aug. Katras sabiedrības vērtības un normas bērniem tik nodotas audzināšanas procesā [1; 2].

Ēriksons uzskata, ka veselīga personība ir tāda, kas aktīvi apgūst apkārtējo vidi, parāda iekšēju personības viengabalainību un spēj patiesi uztvert pasauli un sevi. Visi šie kritēriji ir atkarīgi no bērna kognitīvās attīstības. Psihoanalīze palīdz izprast cilvēka idiosinkrētisko (tikai indivīdam raksturīgo, savdabīgo) pieredzi, ir īpaši iekšējos konfliktus, kas nosaka, kādā veidā indivīds kļūst par individuālu, no citiem atšķirīgu personību [2].

Ēriksona skatījumā personība attīstās pa posmiem, kurus jau iepriekš nosaka organisma gatavība tikties pretī citiem indivīdiem un objektiem, apzināties tos un iesaistīties ar tiem mijiedarbībā. Ikvienu personības sastāvdaļu sasniedz savu uzplaukumu un piedzīvo krīzi. Apkārtējā vide nodod tālāk attiecīgajai kultūrai raksturīgo, tādā veidā ietekmējot indivīda raksturu, ražīgumu un vitalitātes spēku. Katrā attīstības posmā ir svarīga tieši šī saskarsme un tai sekojošā krīze. Katrs attīstības posms izvēršas krīzē tāpēc, ka sākotnēji augšana un jauno funkciju apzināšana notiek reizē ar pārmaiņām instinktīvajā enerģijā, kas rada arī īpašu ievainojamību attiecīgajā psihes daļā. Terminu „krīze” Ēriksons lieto attīstības psiholoģijas nozīmē – nevis kā katastrofas draudus, bet gan kā pagrieziena punktu un izšķirošu paaugstinātas ievainojamības un īpašu iespēju periodu. Iepazīstināšu ar astoņiem attīstības posmiem [2].

Pirmais attīstības posms ir zīdaiņa vecums. Pirmajā dzīves gadā gūtās pieredzes rezultātā izveidojas uzticēšanās gan sev, gan pasaulei. Uzticēšanās apziņu māte bērnam rada ar tādu audzināšanu, kurā apvienojas rūpes par bērna individuālajām vajadzībām un stingru personiskās uzmanības apziņu, kas iekļaujas konkrētās sabiedrības dzīves rāmjos. Tādejādi bērnam attīstās pirmais identitātes apziņas komponents, kas vēlāk apvienojas ar apziņu. Pirmais posms jeb orālais posms turpina pastāvēt ikvienā

individā, kā patstāvīgs apakšlīmenis. Zīdaiņa vecumposmā iegūtās identitātes īsākais formulējums varētu skanēt šādi: „Es esmu tas, ko ceru saņemt un dot” [2].

Otrais attīstības posms ir agrā bērnība. Agrīnās bērnības pirmajā posmā nobriest bērna izvadorgāni, taču otrajā posmā visnozīmīgākā ir straujā muskulatūras nobriešana, verbalizācija. Šādā un daudzos citos veidos bērns, kas joprojām ir ļoti atkarīgs no vecākiem, pamazām sāk iepazīt savu autonomo gribu, izšķiršanas spēja un no tās izrietošā spēja koordinēt savstarpēji konfliktējošas darbības, kurām raksturīgas pretējas tieksmes – paturēt un palaist vaļā. Iemācoties stingrāk stāvēt uz kājām, bērns apgūst arī māku novilkt robežas starp „mans”, „man”, „es” un „tavs”, „tev”; „tu”. Otrais jeb anālais posms ir izšķirošs līdzsvara izveidošanā starp mīlestības pilnu labprātību un naudīgu, egoistisku uzstājību, starp sabiedrību un stūrgalvību, starp pašizteiksmi un kompulsīvu, uzmācīgu sevis apvaldīšanu vai glēvu paklausīšanos. Autonomijas posms attīstībā ir pelnījis īpašu uzmanību, jo tieši tanī norisinās pirmā atsvešināšanās – atsvešināšanās no mātes, jo šis ir posms, kad bērns uzsāk apmeklēt bērnudārzu. Šis posms saglabājas kā apziņa, ka „es esmu tas, ko es varu brīvi gribēt” [2].

Trešais posms ir bērnība. Kad bērns ir pārliecinājies par savas personības autonomiju, nākamais solis ir noskaidrot, par kādu cilvēku viņš var kļūt. Šī posma progresu un arīdzan krīzi veido trīs komponenti: 1) bērns mācās brīvāk un drošāk staigāt, tā iedibinot, viņaprāt, neierobežotu mērķu loku; 2) bērna valodas izjūta pilnveidojas tik tālu, ka viņš saprot daudz vairāk un spēj uzdot neskaitāmus jautājumus, bieži vien atbildē dzirdēdams vien tik, lai pilnīgi saprastu; 3) gan valoda, gan lokomotorās prasmes ļauj bērnam iztēloties tik daudz dažādu lomu, ka viņu nenovēršami biedē paša izdomātais un izsapņotais. Tomēr tieši šī jūklā dēļ jāizveidojas iniciatīvas apziņai kā reālas ambīciju un mērķa apziņas pamatam. Iniciatīvas posma neatsveramais ieguldījums identitātes attīstībā ir bērnu iniciatīvas un mērķtiecīguma atbrīvošana, sagatavojot viņu pieaugušā dzīves uzdevumiem, kas sola (lai gan negarantē) indivīda spēju piepildījumu. Šo brīvību apstiprina augošā pārliecība, ka „es esmu tas, par ko varu iztēloties sevi kļūstam” [2].

Ceturtais posms ir skolas vecums, laiks, kad bērni sāk piekerties skolotājiem un citu bērnu vecākiem, viņi vēro un imitē dažādu profesiju pārstāvjus. Šinī posmā bērns iemācās iegūt atzinību, radot un gatavojot dažādas lietas. Bērns attīsta neatlaidību un piemērojas darbarīku pasaules neorganiskajiem likumiem. Šinī posmā ir jābaidās no tā, ka varētu izveidoties atsvešināšanās no sevis paša un saviem uzdevumiem – visiem tik pazīstamā mazvērtības jeb nepilnvērtības apziņa. Tā kā cilvēks ir ne tikai dzīvnieks, kas mācās, bet arī dzīvnieks, kas māca un jo vairāk strādā, skolas vecumposma ieguldījumu identitātes apziņas izveidošanā var izteikt ar frāzi: „Es esmu tas, ko varu iemācīties paveikt” [2].

Piektais posms ir pusaudzība, kas kļūst par aizvien izteiktāku un labāk apzinātu posmu cilvēka dzīvē. Šajā posmā notiek šķietami pabeigtas identitātes izveidošanās; īstenībā tas ir tikai pārejošs vai sākotnējs identitātes veidojums. Pusaudži meklē jauna veida nepārtrauktību un viengabalainības apziņu. Pusaudžiem šajā attīstības posmā visvairāk būtu nepieciešams laiks pārdomām, lai integrētos visu iepriekšējo bērnības posmu identitātes elementus. Ja pusaudzis jūt, ka apkārtējā vide mēģina atņemt pilnīgi visus izpausmes veidus, kas viņam ļautu attīstīties un integrēties nākamajā attīstības pakāpē, viņš tam pretojas ar mežonīgu spēku – kā zvērs, kam pēkšņi jāizstāv sava dzīvība. Jaunieši mēdz būt īpaši neiecietīgi un nežēlīgi pret tiem, kuri ir atšķirīgi – ar citādu ādas krāsu, kultūras mantojumu, gaumi, apdāvinātību; bieži vien piederība vai nepiederība grupai ir atkarīga no pilnīgi patvaļīgi izvēlētiem sīkumiem apģērbā un uzvedībā. Ir svarīgi saprast, ka principā šāda neiecietība var uz laiku būt neciešama, lai aizsargātos pret identitātes zuduma apziņu. Demokrātisko valstu uzdevums ir pārliecināši – ar savu piemēru – parādīt šiem skeptiskajiem jauniešiem, ka demokrātiska identitāte spēj būt reizē stipra, toleranta, apdomīga un apņēmīga [2].

Sestais ir „Aiz identitātes” posms. Nākamā aiz identitātes krīzes ir intimitātes krīze. Seksuālā intimitāte ir tikai daļa no visa satura, ko var ielikt identitātes jēdzienā. Jaunietis, kas nav pārliecināts par savu identitāti, kautrīgi izvairās no jebkura veida intimitātes ar citu cilvēku. Seksuālā dzīve lielā mērā ir sevis mērīšana un izsalkums pēc identitātes; abi partneri īstenībā cenšas sasniegt vienīgi sevi. Papildus erotiskajai pievilcībai izveidojas arī mīlestības selektivitāte, kas kalpo cilvēka vajadzībai rast jaunu un kopīgu identitāti. Šinī posmā identitātes pieaugums ir balstīts uz vienādību „Mēs esam tas, ko mēs mīlam” [2].

Septītais ir ģenerativitātes posms. Ģenerativitāte pati par sevi ir cilvēces organizācijas dzinējspēks. Šim posmam galvenokārt raksturīgas rūpes par jaunās paaudzes izveidošanu un audzināšanu. Šim posmam raksturīgais spēks izpaužas kā rūpes par dzīvi, kas iet rokrokā ar nāvi – mēs to saucam par gudrību ikvienā šī vārda nozīmē, sākot ar nobriedušu apķērību un beidzot ar uzkrātajām zināšanām, apsvērtu briedumu un visaptverošu izpratni. Protams, ne jau visi spēj izveidot paši savu gudrību [2].

Dzīves cikla beigu posms jeb astotais posms izraisa arī „nebeidzamas” pārdomas par to, kādas ir cilvēka iespējas pacelties pāri savas identitātes robežām un pāri saistībai ar savu vienīgo dzīves ciklu visas cilvēces dzīves ritmā. Šajā posmā veidojas dzīves pilnības vai bezcerības izjūta. „Es esmu tas, kas paliek aiz manis” [2].

Ja Students nosauc galvenos apstākļus, kuri veicina „es” jeb pašapziņas veidošanos, tad Ēriks iedala cilvēka dzīvi astoņos posmos, kur katrā posmā cilvēks iegūst kādu jauninājumu savā attīstībā un saskaras ar krīzi, kas palīdz veidot personības identitāti jeb „Es”. Studenta minētie apstākļi lieliski papildina Ēriksona epiģenētisko teoriju, kopā radot veiksmīgas personības attīstības priekšnosacījumus.

Materiāli un metodes

Literatūras analīze par bērnu un jauniešu psiholoģisko attīstību.

Rezultāti un diskusija

Sagatavots informatīvs raksts kā mācību materiāls par pašapziņas veidošanos bērnos un jauniešos, tādējādi radot studentos izpratni par veselīgas personības attīstību attīstības psiholoģijas kursā.

Secinājumi

1. Students uzskata, ka pašapziņa rodas tikai tad, kad sasniegta zināma attīstības pakāpe sajūtās, jūtās, gribā, saprašanā un valodā.
2. Students ir izvirzījis un apskatījis četrus apstākļus, kas veicina pašapziņas veidošanos – sāpju sajūtas, pārmaiņu uztvere; „es” norobežošana no citām lietām un valoda.
3. Pēc autora uzskata – jo vairāki galvas smadzeņu centri saņem kairinājumu, jo ātrāk veidojas „es” apziņa.
4. Ēriks Ēriksons ir epiģenētiskās teorijas autors, kurā viņš cilvēka attīstību iedala astoņos posmos, katrā attīstības posmā cilvēks iegūst noteiktu īpašību – personības jaunveidojumu.
5. Ēriksons uzskata, ka cilvēka attīstībai svarīgs brīdis ir krīze, kas ir kā attīstības pagrieziena punkts, kurā notiek izvēle starp progresu un regresu, pozitīvs krīzes iznākums veicina pašapziņas attīstību.
6. Ēriksons uzskata, ka attīstības pamatmērķis ir „Es” jeb identitāte.
7. Studenta minētie apstākļi papildina Ēriksona teoriju, tādēļ abu personību domas papildā viena otru, kopā veidojot veiksmīgas personības attīstības priekšnosacījumus.

Izmantotie informācijas avoti

1. Erik Erikson. Wikipedia. http://en.wikipedia.org/wiki/Erik_Erikson
2. Ēriks H. Ēriksons. Identitāte: Jaunība un brīze. Rīga: Jumava, 1998, 73. – 111. lpp.
3. Jūlijs Aleksandrs Students. Bērna, pusaudža un jaunieša psiholoģija. Autora izdevums. Rīga: E. Pīpiņa un J. Upmaņa grāmatu un nošu iespiestuve, 1935. 3. – 7. lpp.; 270. – 274. lpp.

MĀCĪBU METODES MĀJTURĪBAS UN TEHNOĻĪJAS STUNDĀS PAMATSKOLĀ

TEACHING METHODS HOME ECONOMICS AND TECHNOLOGIES LESSONS AT PRIMARY SCHOOLS

Sintija Roga
Tehniskās fakultātes IMI 3. kursa studente
Anita Aizsila
Zinātniskā vadītāja, asoc. prof., Dr.paed.

Abstract: My research paper teaching methods home economics and technologies lessons at primary schools. The methods of the term paper include theoretical analysis and synthesis, analysis of pedagogical and psychological literature and assessment, study of methodical literature. There was used as well empirical method questionnaire.

Key words: teaching method, elementary school, pedagogy.

Ievads

Zinātniskā konferencē raksta tematu izvēlējos tāpēc, ka tas ir interesants un aktuāls jautājums. Mācību metodes ir temats, kas tiek aplūkots gan didaktikas ietvaros, gan arī atsevišķu mācību priekšmetu metodiku sakarā. Pirmajā gadījumā metodes jautājumi tiek skatīti vispārīgāk un vairāk teorētiski, bet otrajā – konkrētāk, piemērojoties attiecīgajam mācību priekšmetam. Man kā topošajai mājturības un tehnoloģijas skolotājai ir svarīgi apskatīt un izanalizēt kādas mācību metodes izmanto pamatskolā mājturība un tehnoloģijas stundās 9. klasei ar izvēli koka un metāla tehnoloģijās, un kādas mācību metodes ir visbiežāk pielietojamas mājturības un tehnoloģijas stundās.

Ir ļoti svarīgi skolotājam izvēlēties tās mācību metodes, kuras skolēniem ir vieglāk uztveramas, interesantas un saprotamas. Metodes izvēles svarīgs nosacījums, lai skolēni paši būtu aktīvi iesaistīti mācību procesā. Lai mācību darbs būtu produktīvāks, tad skolotājam ir mācību procesā jāizmanto dažādas mācību metodes, lai skolēniem būtu interesanti apgūt dažādas tēmas mājturības un tehnoloģijas stundās pamatskolā.

Pētījuma objekts: mācību metodes.

Darba mērķis: izzinātas un pamatotas racionālākās mācību metodes mājturības un tehnoloģijas stundās pamatskolā.

Pētījuma jautājums: kādas mācību metodes tiek izmantotas mājturības un tehnoloģijas ar izvēli koka un metāla tehnoloģijās.

Pētījuma uzdevumi:

- studēt, analizēt un izvērtēt zinātnisko literatūru par pētāmo problēmu,
- noskaidrot, mācību metodes definējumu skaidrojumus,
- izzināt kādas mācību metodes tiek izmantotas mājturībā un tehnoloģijās,
- raksturot skolotāja funkciju mācību metožu izvēlē,
- formulēt secinājumus.

Materiāli un metodes

Zinātniskajā rakstā izmantotas teorētiskās pētīšanas metodes – pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīze un izvērtējums. Pētīti normatīvie dokumenti un pamatskolas izglītības standarts. Iepazīta metodiskā literatūra. Datu ieguvei izmantota aptaujas metode ar autores izveidotu anketas palīdzību. Veikts iegūto datu matemātiskais aprēķins un to interpretācija. Pētījuma bāze ir Cēsu 2. pamatskola, 9^a klases skolēni. Empīriskā pētījuma rezultāti, kas izmantoti raksta veidošanā, autore apkopojusi pedagoģiskās prakses laikā.

Mācību metožu skaidrojums pedagoģiskajā literatūrā

Mācību metodes izvēle mācību procesā ir būtiska, jo konkrēti veicamajam uzdevumam un sasniedzamajam mērķim atbilstošas mācību metodes izvēle veicina sekmīgu mācību procesa norisi. Savukārt mācību metode, kas izvēlēta nepamatoti, var kavēt mācību procesu, skolēnu zināšanu apguvi

un prasmju attīstību. Skolotāja izvēlētām mācību metodēm jārosina skolēnu domas, jāsekmē viņu aktivitāte un radošās spējas. Metodēm ir liela nozīme mācību procesā, jo palīdz veidot interesantu mācību procesu un sekmē labvēlīgas mācību vides rašanos. Ir svarīgi apzināties, ka metode ir tikai līdzeklis mērķa sasniegšanai.

Analizējot un izvērtējot pedagoģisko literatūru par mācību metodēm, autore konstatēja, ka mācību metodes tiek definētas dažādi. Vārds metode ir cēlies no grieķu vārda *methodos* – pētīšanas ceļš, noteikta mērķa sasniegšanas, konkrēta uzdevuma risināšanas veids. Metode kā paņēmieni kopums ietver sevī atsevišķus metodiskus paņēmienus. Paņēmiens ir līdzeklis šaurāku pedagoģisko uzdevumu risināšanai noteiktā situācijā. Ja atsevišķi paņēmieni ir savstarpēji saistīti noteiktā secībā un kalpo kopīga mērķa sasniegšanai, tad tie var veidot arī metodi.

Pedagoģiskajā literatūrā mācību metodes definētas atšķirīgi. Iepazīstot vairāku autoru teorētiskās atziņas par mācību metodēm (Freimanis I., Laiveniece D., Rubana I.M., Zelmenis V.) tomēr definīcijās izpaužas divi galvenie uzskati par metodes būtību. Viens ir uzskats par metodi kā mācību darbā lietoto paņēmieni kopums, cits – par metodi kā ceļu vai skolotāja un skolēna rīcības raksturojumu izvirzīto mērķu sasniegšanai (Rubana, 2004).

Mācību metode. Par mācību metodi var uzskatīt pedagoga un apmācāmo pedagoģiskās darbības paņēmieni kopumu, ar kuru palīdzību apgūst zināšanas, prasmes un iemaņas, kā arī attīsta izziņas spējas un veido pareizu pasaules uzskatu, nodrošina skolēnu vispusīgu audzināšanu un viņu sagatavošanu darba dzīvei (Vucenlīdzāns, 1994).

Mācību metodēm jāsekmē skolēnu un skolotāju aktivitātes attīstību, ko radoša pārveidotājtieksme pret darbības objektu, nevis tikai aktivizācijas subjektīvie faktori, kas plaši atspoguļoti didaktikā (Babanskis, 1989).

Mācīšanas metodes ir skolotāja un skolēnu darba paņēmieni, ar kuriem skolotāja vadībā skolēni iegūst darba prasmes, zināšanas, iemaņas, tas ir, apgūst mācību vielu. Metodes ir paredzētas skolēnu patstāvības, aktivitātes un domāšanas veicināšanai (Freimanis, 2007).

Metode ir noteikta mērķa sasniegšanas, konkrēta uzdevuma risināšanas veids; esamības teorētiskās un praktiskās izpētes paņēmieni un operāciju kopums (Jurgena, 2002).

Apkopojot teorētiskās atziņas par mācību metodēm, var konstatēt, ka mācību metožu izvēli nosaka apgūstamā priekšmeta specifika, skolēnu iepriekšējās sagatavotības līmenis, kā arī jāievēro skolēnu vecuma un individuālās īpatnības.

Skolotāja funkcijas kokapstrādes tehnoloģijas izvēles aspektā

Lai skolotājs varētu realizēt aktīvu un radošu mācību procesu, viņam ir jāizvēlas tādas mācību metodes, kas sekmētu skolēnu domāšanas attīstību. Skolotājam jānosagatavo materiāli atbilstoši skolēnu individuālajām īpatnībām. Mazāk sekmīgiem skolēniem izvēlas uzdevumus un vingrinājumus ar zemāku grūtību pakāpi, uzdod viņiem veikt vienkāršākus praktiskos darbus, kā arī skolotājam ir jānosniedz lielāku palīdzību jaunās vielas apgūšanā. Ļoti būtiski ir metožu izvēlē tas, ka skolotājam jāizvēlas tādas metodes, kuras skolēniem ir vieglāk izprotamas un interesantākas, ar kurām mācību metodēm skolotājam ir iespēja palīdzēt skolēniem rosīgāk iesaistīties mācību procesā. Skolotājam ir vieglāk vadīties mācību procesā, ja skolotājs sagatavo sev mācību plānus, mērķus, uzdevumus, kā arī skolotājam ir jāpārzina un jāņem vērā katra skolēna kognitīvās attīstības īpatnības, lai mācību darbs būtu efektīvāks. Skolotāja mācību darbā ļoti svarīgi ir ievērot takta un mēra sajūtu, kas arī veicina komunikācijas spējas un mācību vielu nepārslogotību.

Skolotāja mācību darbā ir nepieciešams mācību izziņas, audzināšanas, attīstības un vienotības princips, lai mācību process būtu mērķtiecīgāks. Skolotājam arī ir jāizvērtē savas mācību stundas, lai analizētu, kādi ir mācību rezultāti skolēniem, līdz ar to skolotājs arī var secināt vai viņa mācību procesā ir kādas kļūdas, neprecizitātes, vai neveiksmīgi izvēlētas metodes.

Mācību procesā ir jābūt sistemātiskuma un secīguma princips, lai skolēniem pēc iespējas būtu vieglāk apgūt mācību priekšmetus. Skolotājam priekšmetu apgūvē jānosāk no vienkāršām lietām uz sarežģītām, lai skolēns izprastu pamatlietas un tikai pēc tam pievērstos sarežģītākām lietām. Skolotājam mācību uzdevumus skolēniem ir jādot no sākuma vienkāršākus pēc tam grūtākus, protams, jāņem katra skolēna individuālās spējas, jo visiem tās nav vienādas tāpēc, ka katra skolēna attīstība norit dažādi.

Rezultāti un diskusija

Literatūras avotu analīze un autore personiskā pieredze studiju procesā un pedagoģiskās prakses laikā noteica temata izvēli. Rakstā analizētas visbiežāk izmantotās mācību metodes mājturībā un tehnoloģijās kokapstrādes nodarbībās. Mājturība un tehnoloģijas ir pateicīgs mācību priekšmets, kur skolotājs var izvēlēties plašu mācību metožu arsenālu, lai skolēns varētu pašapliecināties. Stundās skolēni var attīstīties gan fiziski, gan morāli, gan apgūt praktiskā darba iemaņas. Teorētisko un praktisko metožu mijiedarbība sekmē mācību procesa/stundas kvalitāti.

Darbs ar tekstu. Skolotājs piedāvā tekstus lasīšanai (atbilstoši skolēnu lasīšanas tehnikas apguves līmenim). Skolēns iepazīstas ar tekstu un iegūst informāciju: veido jautājumus vai analizē, atbild uz jautājumiem – atbilstoši mācību uzdevumam.

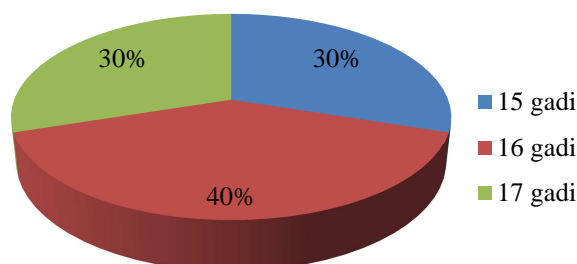
Saruna (mācību dialogs). Skolotājs vai skolēns uzdod jautājumus un virza sarunu, vadoties no saņemtajām atbildēm. Pārējie skolēni iesaistās sarunā atbilstoši noteikumiem. Ļoti svarīgi mācību procesā ir iesaistīties visiem skolēniem, jo tas sekmē aktīvu mācīšanās procesu.

Demonstrēšana. Skolotājs vai skolēns rāda un stāsta pārējiem skolēniem, kā kaut ko dara. Demonstrēšana skolēniem ir nepieciešama, lai labāk izprastu skolotāja doto uzdevumu.

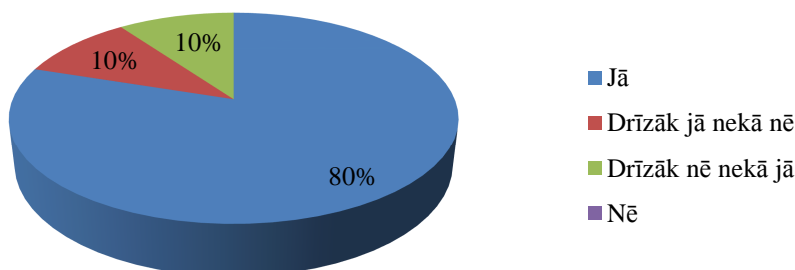
Jautājumi. Skolotājs (vai skolēni) mutvārdos vai rakstiski uzdod jautājumus par noteiktu tematu. Skolotājs ar šo metodi pārbauda skolēnu zināšanas. Skolotājs rosina skolēniem atcerēties skolotāja stāstīto par kādu noteiktu tematu.

Praktiskais darbs. Skolēni atbilstoši mācību uzdevumam veic mācību darbu, lietojot apgūtās zināšanas, prasmes, īstenojot savas radošās ieceres, strādājot individuāli vai grupā. Praktiskie darbi parāda skolēnu patstāvību un radošumu.

Vizualizēšana. Skolotājs vai skolēni izmanto vai izveido patstāvīgi dažādus simboliskus uzskates līdzekļus – domu kartes, shēmas, diagrammas, tabulas, plānus, kartes un zīmējumus u. c. Skolotājs ar šo metodi pārbauda skolēnu zināšanas. Skolotājs rosina skolēniem atcerēties skolotāja stāstīto par kādu noteiktu tematu (Mājturība un tehnoloģijas...).

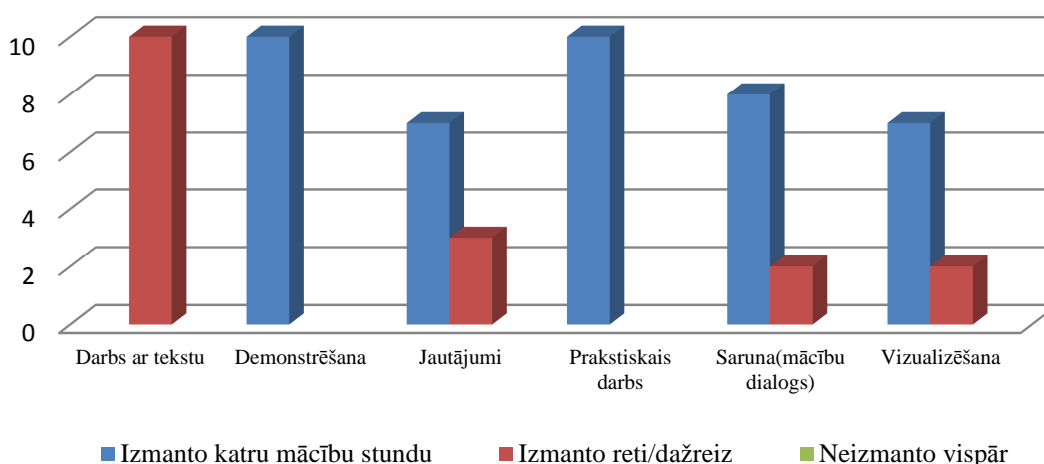

1. att. Skolēnu sadalījums pēc vecuma grupām (N=10 absolūtos skaitļos un procentos)
Aptaujā piedalījās skolēni no 15 – 17 gadu vecumam.

2. att. Skolēnu atbildes „Vai tev patīk mājturības un tehnoloģijas stundas?”

Pēc iegūtajiem datiem var secināt, ka 80% respondentu patīk mājturības un tehnoloģijas nodarbības, taču 10% respondentiem drīzāk nepatīk nekā patīk.

3. att. Mācību metožu izmantošana mājturības un tehnoloģijas stundās

Pēc iegūtajiem datiem var secināt, ka skolotājs mājturības un tehnoloģijas stundās mācību metodes demonstrēšana un praktiskais darbs izmanto katru mācību stundu, darbs ar tekstu izmanto reti, dažreiz.

Analizējot pētījuma iegūtos datus secinu to, ka skolotājs izmanto aktīvās mācību metodes. Ļoti būtiski mācību metožu izvēlē ir paša skolēna radošā domāšana, ieinteresētība mācību priekšmetu apgūvē. Liela uzmanība jāpievērš tām mācību metodēm, kas rosina skolēnu patstāvību, ieinteresētību radoši darboties mācību stundā pašam.

Skolotājs izvēlas mācību metodes, lai rosinātu skolēnus meklēt, analizēt, sintezēt vajadzīgās atziņas. Labs skolotājs ne tikai daudz māca, cik palīdz patstāvīgi apgūt priekšmetu. Skolotājs piedāvā skolēniem tiesības uz savu viedokli, respektējot individualitāti.

Šodien izglītības mērķi liek izvēlēties aktīvu izziņas procesu veicinošas metodes, kas attīsta gan prasmes mācīties, gan radoši izmantot zināšanas, gan arī prasmes sevi novērtēt, sadarboties ar citiem, iecietīgi izturēties pret atšķirīgu viedokli. Minētos uzdevumus palīdz īstenot interaktīvās metodes. Galvenās iezīmes, kas atšķir interaktīvās metodes no tradicionālajām ir:

- mācību procesā nodrošina skolotāja un skolēnu pozitīvu sadarbību zināšanu un prasmju apguvei,
- mācīšanās notiek darbībā,
- skolēniem ir iespēja izmantot savu pieredzi,
- tiek veicināta skolēnu patstāvīgā darbība (Laiveniece, 2000).

Interaktīvo mācību metožu izmantojums palīdz veidot skolotāja un skolēna radošu sadarbību, kas ir demokrātiskas izglītības raksturīga iezīme.

Secinājumi

1. Metodes izvēli nosaka galvenokārt mācību mērķis, uzdevumi un mācību saturs, tomēr jāņem vērā vairāki citi faktori – skolēnu mācību motivācijas līmenis, mācību saturs un prasību apjoms, skolēnu sagatavotība – iepriekšējās mācību prasmes, skolēnu vecums, aktivitāte, intereses, materiāli tehniskās iespējas, skolēnu skaits klasē u.c. faktori.
2. Skolotājs katru mācību stundu izmanto praktisko darbu un demonstrēšanas metodi, jo tad skolēni kļūst aktīvi mācību procesa dalībnieki.
3. Mācību satura apgūvē liela uzmanība pievēršama skolēnu praktiskajai darbībai – tai jāplāno vismaz 75% no visam mācību procesam atvēlētajā laikā.
4. Mājturības un tehnoloģijas standartā ir piedāvāts liels metožu klāsts, bet katram skolotājam pēc saviem ieskatiem ir jāizvēlas tās mācību metodes, kuras būtu vispiemērotākās attiecīgās mācību vielas apguvei.
5. Visas mācību metodes ir labas, taču skolotājam ir jāprot izmantot attiecīgā temata apgūvē vispiemērotākā, lai būtu skolēniem pozitīvi mācību rezultāti.

6. Radošs skolotājs maina mācību metodes vielas apguves procesā, jo skolēns ir mācību procesa centrā un metodei jāatbilst skolēnu individuālajām īpatnībām.

Izmantotie informācijas avoti

1. Babanskis J. (1989) Mācību metodes mūsdienu vispārīgā skolā. Rīga: Zvaigzne, 201 lpp.
2. Freimanis I. (2007) Ieskats speciālās skolas darbā. Rīga: RaKa, 272 lpp.
3. Jurgena I. (2002) Vispārīgā pedagoģija. Rīga: SIA „Izglītības soli”, 144 lpp.
4. Laiveniece D. (2000) Valodas metodikas didaktiskie jautājumi. Rīga: RaKa, 152 lpp.
5. Mājturība un tehnoloģijas 5. – 9. klasei ar izvēli koka un metāla tehnoloģijās [tiešsaiste] [skatīts 07.04.2012.]. Pieejams: http://visc.gov.lv/saturs/vispizgl/programmas/pamskolai/majtur_5_9_kokmet.pdf
6. Rubana I.M. (2004) Mācoties darot. Rīga: RaKa, 262 lpp.
7. Vucenlzdāns P. (1994) Darbmācības metodikas pamati. LU Pedagoģijas fakultāte. Darbmāc. kat., 146 lpp.

KRĀSU IETEKME UZ CILVĒKA UZVEDĪBU COLOURS EFFECT ON HUMAN BEHAVIOUR

Diāna Skudra
Tehniskās fakultātes IMI 2. kursa studente
Regīna Baltušīte
Zinātniskā vadītāja, lekt., Mg.philol.

Abstract: In this work is examined colours effect on humans behaviour – described how each colour can influence human behaviour, feelings and mood, moments in which the colour should be used to achieve the desired effect, what is the young people opinion and their personal experience about the effect of colour.

Atslēgas vārdi: krāsa, uzvedība, ietekme.

Ievads

Ikdienā cilvēkiem visapkārt ir dažādas krāsas, kuras ietekmē cilvēka uzvedību, garastāvokli, pašsajūtu. Krāsu iedarbības izpratne palīdz veidot harmoniskāku apkārtējo vidi un savu tēlu vēlamā efekta panākšanai.

Pētījuma priekšmets – krāsu ietekme uz cilvēka uzvedību.

Pētījuma objekts – cilvēka uzvedība.

Pētījuma jautājumi: Kādi ir krāsu raksturojami dažādos informācijas avotos? Kā krāsas ietekmē cilvēku uzvedību?

Darba mērķis – noskaidrot krāsu ietekmi uz cilvēka uzvedību.

Darba uzdevumi:

- iegūt, atlasīt un sistematizēt informāciju par krāsu nozīmi un ietekmi uz cilvēka uzvedību;
- izveidot aptaujas anketu par krāsu ietekmi uz cilvēka uzvedību;
- apkopot iegūtos datus.

Materiāli un metodes

Lai izpildītu darba uzdevumus, tika izmantotas teorētiskās pētīšanas metodes – literatūras apzināšana un analīze par krāsu vispārējo nozīmi un ietekmi uz cilvēka uzvedību, kā arī empīriskā metode – anketēšana, iegūto datu matemātiskā apstrāde, analīze un interpretācija.

Rezultāti un diskusija

Lielākā cilvēku daļa saskata krāsu daudzveidību apkārtējā vidē. Krāsas pilda ļoti dažādas funkcijas. Viena no tām ir mūsu uzvedības ietekmēšana.

Uzvedība ir cilvēku, dažādu sociālo grupu rīcību kopums, kurā iezīmējas noteikta izturēšanās līnija un likumsakarība; pieņemtajām normām atbilstošas rīcības un izturēšanās aktu kopums. Uzvedību var skaidrot arī kā dzīvas būtnes darbību un rīcību kopumu [7]. Uzvedība jeb izturēšanās ir saistīta ar organisma kustību un reakciju uz apkārtējo vidi. Tā var būt gan apzināta, gan neapzināta, gan atklāta, gan apslēpta. Cilvēki ir organismi ar sarežģītu nervu sistēmu, tādēļ tie spēj iegūt jaunas zināšanas un pilnveidot savu uzvedību. Piemēram, bērni parasti uzvedas atšķirīgi no pieaugušajiem. Viņu uzvedība mainās, iegūstot jaunas zināšanas [8].

20.gadsimtā tika veikti daudzi pētījumi par krāsu ietekmi uz cilvēku. Gadsimta sākumā vadošā valsts šajā nozarē bija Vācija, savukārt gadsimta vidū krāsas ietekmi sāka pētīt Amerikā. Par pirmo darbu šajā sfērā var uzskatīt 1810. g. izdoto J.V. Gētes „Krāsu mācību”, kurā dzejnieks, pretēji fiziku viedoklim, pasvītvoja emociju un pieredzes nozīmi mūsu krāsas uztveres procesā [4].

Gēte uzskatīja, ka krāsa neatkarīgi no materiāla uzbūves un formas atstāj noteiktu emocionālo iespaidu, tātad krāsa iespaido pati par sevi. Katra atsevišķa krāsa izraisa īpašus garīgos stāvokļus. Gēte šos gadījumus raksturo ar piemēriem, kā mainās cilvēka „garīgais stāvoklis”, ja uz viņu pietiekami ilgi iedarbojas krāsa, piemēram, izmantojot krāsainus stiklus. Balstoties uz šiem novērojumiem, Gēte krāsas iedala „pozitīvajās” – dzeltenā, sarkandzeltenā (oranžā), dzeltensarkanā un „negatīvajās” – zilā,

sarkanilā un zilsarkanā. Pirmās grupas krāsas rada možu, dzīvu, darbīgu noskaņojumu, bet otrās grupas – nemierīgu un skumīgu. Zaļā krāsa ir neitrāla [6].

Viena un tā pati krāsa var atšķirīgi iedarboties uz dažādiem cilvēkiem, jo tās iedarbība ir atkarīga no cilvēka temperamenta, dzīves pieredzes un citiem faktoriem. Krāsa, kas vienam ir labvēlīga, maigi stimulējoša, otram var būt par daudz uzbudinoša. Arī tonis, kas vienam šķiet patīkams un nomierinošs, var būt pilnīgi vienaldzīgs otram [3].

Spēcīgāk uz cilvēkiem iedarbojas krāsu salikumi, nekā atsevišķas krāsas. Piemēram, kontrastkrāsas dzeltena ar zilo rada spēcīgu sasprindzinājumu, kustības efektu [2]. Līdzīgs efekts ir tādām kontrastkrāsām kā sarkanai ar zaļu un koši oranžai ar violetu.

Svarīga ir krāsu izvēle dizainam un interjeram. Jāņem vērā cilvēku temperaments. Melanholiķiem ieteicams darba telpu krāsot dzeltenīgos toņos, lai kļiedētu grūtsirdību. Sangviniķiem piemēroti ir zilie toņi. Savukārt holēriķiem nepieciešams kāds spilgts akcents, jo viņi bieži vien, skatoties uz kādu krāsu, izjūt to kā kontrastkrāsu, piemēram, sarkanajai krāsai tā ir zaļā, kas nomierina iepriekšminētā tipa cilvēkus [6]. Savukārt flegmātiķiem, lai aktivizētu viņus darbībai, vajadzētu izvēlēties nedaudz aktīvākus krāsu toņus, nekā sangviniķim.

Sarkanā krāsa. Šī krāsa iedvesmo un dod spēku turpināt aizsākto darbu. Tā ir impulss aktīvi darboties, sportot, sacensties, cīnīties [1]. Šīs krāsas pozitīvais aspekts ir līderība, neatlaidība, cīņa par savām tiesībām, dinamiskums, atzinība, atdzimšana, pateicība un gribasspēks. Savukārt negatīvais aspekts, kad notikusi pārsātināšanās ar šo krāsu, – neiecietība, cietsirdība, spītība, kareivīgums, fizisks pārspēks, nogurums, depresija, aizkaitinājums. Šī krāsa pastiprina arī kauna un vainas apziņu. Ļoti jūtīgiem cilvēkiem nepatīk sarkanā krāsa [3]. Sarkanā krāsa psiholoģiski tiek uzskatīta par kairinoši uzbudinošu, atkarībā no cilvēka un situācijas tā aktivizē un piedod spēku, padara dzīvespriecīgu un veicina kontaktu, vai izsauc nemieru un nervozitāti. Pateicoties stimulētajam kairinājumam, sarkanā krāsa rada labu atmosfēru ideju rašanai, bet ne to realizēšanai. Ir ieteicams izvairīties no sarkanās krāsas nervozos un agresīvos periodos [4].

Sarkanā krāsa pastiprina tādus uztveres kairinājumus kā troksni un karstumu. Sarkanajai krāsai ir daudz toņu, un to iedarbība ir atšķirīga:

- *sārtā* krāsa stimulē jutekliskumu, iztēli un mērķtiecību;
- *aveņkrāsa* apliecina dzīvessparu un individualitāti, veicina ticību saviem spēkiem;
- *ugunskrāsa* atrodas sarkano toņu vidū, to raksturo mērķtiecība un gribasspēks;
- *rozā* krāsa nomierina, rada komfortu un veicina atvēršanos, tā tiek uzskatīta par dziedinošu gan fiziski, gan garīgi;
- *spilgti sarkanā* vairo adrenalīnu un gribu uzvarēt, iedvesmo turpināt iesākto, veicina izturību, kustību ātrumu un reakciju [6].

Gēte uzskatīja, ka sarkanā krāsa ir harmonisks dzeltenās un zilās savienojums, tāpēc acs tajā rod „ideālu apmierinājumu”. *Karmīnsarkanā* rada nopietnības, cieņas un bijības iespaidu. Tumšāka krāsa simbolizē vecumu, gaišāka – jaunību. Savukārt *zilsarkanās* krāsas ietekmē ievērojami pieaug nemiera izjūta, un ir ļoti grūti ilgi izturēt šo krāsu, ja tā ir tīrā veidā. *Sarkanilā (ceriņkrāsa)* rada nemieru. Krāsa ir dzīva, bet nav dzīvespriecīga [6].

Dzeltenā krāsa. Galvenā dzeltenās krāsas pazīme ir košums, spēja izstarot un viegls mundrums. Dzeltenā krāsa atspoguļo neierobežotu ekspansivitāti, stimulē nervu sistēmu un smadzeņu darbību, veicina intelektuālo attīstību un jaunas informācijas uzņemšanu [1]. Dzeltenā ir ļoti aktīva un radoša krāsa, kas palīdz koncentrēt spēku un uzmanību vēlamajā virzienā, lai varētu sasniegt mērķi. Tā ir īpaši ieteicama cilvēkiem, kam grūti uzsākt sarunu, izteikties un dibināt kontaktus. Tā attīsta komunikabilitāti [3]. Vienlaicīgi dzeltena krāsa iedarbojas nogurdinoši uz acīm, bet pie ilgstošas tās iedarbības pazeminās spēja koncentrēties [4]. Dizainā un interjerā dzeltena krāsa veicina prāta darbību, rosina tieksmi pēc zināšanām, garīgumu, intelektu, spēju komunicēt [6].

Zaļā krāsa. Tā paaugstina tonusu, rada siltuma sajūtu, palīdz pret bezmiegu, nogurumu, histēriju un nervu pārslodzi, kā arī mazina trokšņa un karstuma iespaidu [1]. Zaļās krāsas ietekmē vieglāk veidot savstarpēju izpratni un saprašanos. Zaļā krāsa atrodas pastāvīgā attīstībā, tāpēc ir atkarīga no ārējiem apstākļiem. Zaļā krāsa vienmēr meklē sadarbību un saskarsmes punktus. Šai krāsai ir izteiktas spējas atjaunot līdzsvaru un noturēt to starp saprāta interesēm un sirds emocijām [3]. Šī krāsa telpā rada mierīgu un draudzīgu gaisotni, veicina komunikāciju, mazina spriedzi un vedina cilvēkus uz

draudzīgām un konstruktīvām sarunām. Zaļa krāsa rada piemērotu vidi sēdošiem darbiem. Veicina koncentrēšanās spēju un pārdomas [4].

Zilā krāsa. Zilā krāsa ir pasīva. Tā nomierina un pat nomāc nervu sistēmu, tāpēc mazina trokšņus, karstuma, putekļu un citu kairinājumu iespaidu. Ilgstoši iedarbojoties, var rasties nogurums [6]. Parasti cilvēki labi jūtas atrodoties zilos toņos krāsotā telpā. Zilā krāsa ir piemērota darba apstākļiem arī tādēļ, ka tā nenogurdina acis. Zilais psiholoģiski rada labu darba atmosfēru – nomierina, atslābina nervus, veicina koncentrēšanos. Dzidri zilos toņos rodas fons dziļām domām un ideju realizācijai. Tā kā cilvēka kustības kļūst lēnākas, laiks viņam saīsinās. Zila vide palīdz vieglāk tikt galā ar dvēseliskām rūpēm. Tiek uzskatīts, ka zilie toņi ir piemēroti cīņai ar temperatūras paaugstināšanos, ko izraisa iekaisumu slimības. Zilā krāsa ir laba guļamistabām, jo palīdz labi atslābināties [4].

Gaiši zilā krāsa ir efektīva pret migrēnu, bezmiegu, klievē uzmācīgas idejas, atslābina muskuļus. Tomēr, lietojot gaiši zilos pārkā ilgā, rodas nogurums un nepatika vai bailes. Ieteicama nervoziem cilvēkiem [6].

Tumši zilā krāsa sevišķi spēcīgi ietekmē nervu sistēmu. Miera un pasivitātes krāsa. Mazina aktivitāti, atnes mieru. Tumši zila krāsa nozīmē jūtu dziļumu. Ķermenis atslābina un noskaņojas uz spēku atjaunošanu [1].

Baltā krāsa. Baltā krāsa spēj rosināt uz radošu darbību [6].

Melnā krāsa. Melnā krāsa lielās virsmās rada smagu, drūmu iespaidu. Melnā krāsa ir gluži kā vajadzība piemēroties situācijai, kuru nevar mainīt [6]. Tās pozitīvais aspekts – saturīgums, spēja paredzēt, pastiprina pretestības spējas, disciplinē, rada realitātes izjūtu un vairo pacietību. Negatīvais aspekts – tā ir sagrāve, egoisms, nospiesība, depresija, tukšums, ierobežojums. Psiholoģijā tiek uzskatīts, ka cilvēki, kuri nēsā melnu apģērbu vēlas kontrolēt situāciju, saglabāt varu, ko diktē bailes un nedrošības izjūta. Tās var būt bailes no nākotnes, cilvēkam var trūkt kaut kā ļoti svarīga. Melnais ir kā vajadzība piemēroties situācijai, ko nevaram pieņemt vai mainīt. Cilvēks, valkājot melnu, jūtas komfortablāk un drošāk. Melnā krāsa spēj nomierināt satrauktus un jūtīgus cilvēkus, tomēr ar šo krāsu jābūt piesardzīgiem depresīviem cilvēkiem un bērniem [5].

Oranžā krāsa. Lielās devās var nomākt un kaitināt tāpat kā sarkanā krāsā. Mērķtiecības un aktīvas darbības krāsa. Dod spēku un spēju saglabāt mieru smagu zaudējumu brīžos, palīdz pārvarēt bēdas un aizvainojumus, nedrošību, atbrīvoties no spriedzes [6]. Oranžā krāsa uzlabo garastāvokli, palīdz depresijas, noslēgtības gadījumā, jo veicina emociju atbrīvošanos. Oranžās krāsas pozitīvais aspekts ir spēks, žēlsirdība, iecietība, neizsīkstoša enerģija, sabiedriskums un taisnīgums. Bet, pārsātinoties ar šo krāsu, parādās tās negatīvais aspekts – lepnums, tieksme ņemt un neatdot parādus, pašattaisnošanās. Tā ir impulsīva, uzstājīga, optimistiska un draudzīga krāsa, kas simbolizē pētniecisku prātu un intelekta attīstību. Šī krāsa dod iespēju paplašināt izziņas robežas ar aktīvu, radošu darbību. Tā ir mērķtiecības krāsa, kas virza uz priekšu, neļaujot sēdēt malā, paslēpties no problēmām, bet liekot aktīvi darboties un risināt sarežģītas situācijas. Oranžā krāsa dos spēku un palīdzēs pārvarēt nepatīkamus satricinājumus un personiskus apvainojumus. Tā arī palīdzēs atklāt apslēptas emocijas un atbrīvoties no spriedzes. Nepatika pret šo krāsu var norādīt uz bailēm un nedrošību doties uz priekšu, uz pagātnes sāpju un problēmu apslāpēšanu un nevēlēšanos tās risināt [3]. Oranžā krāsa aktivizē, stimulē, rada siltuma sajūtu. *Zeltaini oranžā* ir gudrības krāsa, tā veicina domāšanu [4].

Violetā krāsa. Violetā krāsa tikpat lielā mērā atslābina, cik sarkanā rosina darbībai. Izteikts violetās krāsas pielietojums var liecināt par zināmu nemieru, vairāku iekšēju spēku savstarpējo cīņu. Tomēr, ja nepārsātina šo krāsu, tad tā palīdz līdzsvarot fizisko un garīgo enerģiju, rosina iedvesmu, jaunradi un sapņus. Violetā krāsa spēcīgi ietekmē cilvēka garīgo stāvokli, tādēļ, pielietojot to dizainā un interjerā, iespējams atbrīvoties no slēptākajām bailēm un smelties radošo spēku. Viena pati šī krāsa rada depresiju un smaguma izjūtu, tādēļ ieteicams lietot kopā ar siltajiem, dzīvajiem toņiem [6].

Tātad, krāsu ietekme uz cilvēka uzvedību var būt pozitīva, neitrāla un negatīva. Zinot krāsu ietekmes daudzveidīgus aspektus, iespējams gaumīgi iekārtot savu vidi, izvēlēties apģērbu krāsu.

Anketēšanas rezultāti par krāsu ietekmi uz cilvēku uzvedību. Krāsas ietekme uz cilvēka uzvedību tika pārbaudīta empīriskajā pētījumā, kurā piedalījās 23 respondenti vecumā no 20 līdz 26 gadiem. Lai uzzinātu, kā dažādas krāsas ietekmē cilvēku pašsajūtu un uzvedību, tika izveidota anketa no 8 jautājumiem.

Apkopojot atbildes uz jautājumu par to, vai krāsas ietekmē respondentu garastāvokli, pašsajūtu un uzvedību, tika noskaidrots, ka 91,30% respondentu izjūt krāsu ietekmi. Turklāt, aplūkojot atbildes uz pārējiem anketas jautājumiem, var secināt, ka arī daļa no respondentiem, kuri uz pirmo jautājumu atbildēja „Nezinu” (4,35%) vai „Nē” (4,35%) izjūt, ja ne visu, tad vismaz dažu krāsu ietekmi.

Apkopojot datus jautājumā, vai respondents zina, kāda ir krāsu ietekme, secinājām, ka apmēram pusei respondentu (48% nezina un 52% zina krāsu ietekmi) būtu noderīga kāda apmācība vai informācijas materiālu izpētīšana par krāsu ietekmi, jo šādas zināšanas var noderēt gaidāmās uzvedības veicināšanai un pašsajūtas uzlabošanai.

Jautājumā par sarkanās krāsas ietekmi visbiežāk izvēlētie atbilžu varianti ir aktivitāte (30% no visu atbilžu skaita), gribasspēka parādīšanās (21%), spēks (18%), tonusa paaugstināšanās (14%), mundrums un iedvesmas rosināšana (11%), kas norāda uz to, ka sarkanā krāsa var kalpot kā labs darbības veicinātājs un enerģijas avots. Veidojot savu garderobi un telpas dizainu, būtu īpaši jāpiedomā pie sarkanās krāsas izvēles, jo tā var gan veicināt aktivitāti un radošumu, gan nomākt (skumjas 2%), ja tā tiek pielietota pārāk daudz.

Apkopojot datus par oranžas krāsas ietekmi, izrādījās, ka sarkana un oranža krāsa ir līdzīgas ne tikai pēc toņiem (krāsu aplī tās atrodas blakus), bet arī to ietekme ir līdzīga. Oranžā krāsa arī veicina aktivitāti (15%), rosina iedvesmu (13%), piešķir mundrumu (11%). Tā palīdz kliedēt uzmācīgas domas (10%) un veicina komunikabilitāti (8%), tādēļ šī krāsa ir noderīga situācijās, kad ir jākoncentrējas uz aktīvu, radošu darbu.

No anketās iegūtajiem datiem par dzeltenās krāsas ietekmi, tika secināts, ka tās ietekme ir līdzīga kā sarkanajai un oranžajai krāsai, jo tā rada aktivitāti (17%), mundrumu (15%) un rosina iedvesmu (10%). Tomēr, dzeltena krāsa nav tik agresīva, tā spēj arī radīt mieru (14%), tādēļ tās pielietojums varētu būt plašāks.

Pēc aptaujas datiem par zaļās krāsas ietekmi tika noskaidrots, ka visbiežāk zaļa krāsa rada mundrumu (13%), tā spēj gan nomierināt (12%), gan veicināt aktivitāti (10%), kā arī dot spēku, sekmēt intelektuālu attīstību un rosināt iedvesmu (9%). Iegūtie dati liecina, ka zaļa krāsa uz dažādiem cilvēkiem iedarbojas ļoti atšķirīgos veidos, tādēļ ir grūti paredzēt, kāda būs tās iedarbība konkrētā situācijā.

Ja zaļās krāsas iedarbība ir ļoti atkarīga no katra cilvēka individuālajām īpatnībām, jo tās ietekme tika raksturota atšķirīgi, tad, apkopojot aptaujā iegūtos datus par zilu krāsu, var secināt, ka tās iedarbība ir skaidri saprotama. Respondenti atbildēja, ka zila krāsa pārsvarā rada mieru (21%) un atslābumu (14%), tādēļ šo krāsu ir ieteicams lietot gadījumos, kad ir jārada harmoniska noskaņa, jāizlīdzina kāds konflikts vai jānomierinās.

Uz jautājumu par violetās krāsas ietekmi uz cilvēku biežāk sniegtā atbilde ir iedvesmas rosināšana (20%), kas norāda uz to, ka šo krāsu būtu vēlams ieviest apkārtējā vidē, kad ir nepieciešama mūzas klātbūtne. Violetajai krāsai piemīt arī nomierinoša (10%) un atslābinoša (8%) iedarbība, tā var piešķirt cilvēkam spēku (8%). Šai krāsai būtu jāpievērš lielāka uzmanība situācijās, kad ir jāpaveic radošs darbs, kas prasa lielu spēku ieguldījumu un spēju saglabāt mieru un stabilitāti.

Tādējādi:

- krāsas uz cilvēku var iedarboties gan stimulējoši, gan nomierinoši, tās var gan veicināt, gan kavēt dažādu spēju attīstību un izpausmi;
- visi cilvēki lielākā vai mazākā mērā izjūt krāsu ietekmi, bet ne visi to apzinās un ne visi zina, kāda ir katras krāsas ietekme.

Secinājumi

Apkopojot no informācijas avotiem un aptaujas anketām iegūtos datus, tika izveidoti sekojoši secinājumi:

- lielākā respondentu daļa izjūt krāsu ietekmi (91,30%);
- tikai 52% respondentu zina, kāda ir krāsu ietekme, tādēļ būtu ieteicams pārējiem 48% respondentu iepazīties ar informāciju par krāsu ietekmi, jo šādas zināšanas var būt noderīgas dažādās ikdienas situācijās;

- sarkanas, oranžas un dzeltenas krāsas ietekme ir samērā līdzīga, tomēr dzeltenā krāsa spēj arī nomierināt;
- ļoti viennozīmīgi tika vērtēta zilā krāsa, kas vairumā gadījumu rada mieru un atslābumu, kā arī violetā krāsa, kas rosina iedvesmu;
- savukārt visatšķirīgāk tika raksturota zaļās krāsas iedarbība, kas varētu nozīmēt, ka tās ietekme ir ļoti atkarīga no katra cilvēka individuālajām īpatnībām;
- kopumā aptaujā iegūtā informācija par krāsu ietekmi ir diezgan līdzīga ar informācijas materiālos pieejamajiem krāsu iedarbības raksturojumiem.

Izmantotie informācijas avoti

1. Jūsu rakstura krāsa. (2004) Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. / no krievu val. tulkojusi I. Leikuma. 128 lpp.
2. Krāsu nozīme. (b.g.) [tiešsaiste] [skatīts 2012. gada 6. janvārī]. Pieejams: <http://www.sportima.lv/krasu-nozime>
3. Krāsu nozīme un ietekme. (2007) [tiešsaiste] [skatīts 2011. gada 26. decembrī]. Pieejams: <http://santagute.wordpress.com/2007/01/25/krasu-nozime-un-ietekme/>
4. Krāsu uztveres psiholoģija. (2007) [tiešsaiste] [skatīts 2011. gada 26. decembrī]. Pieejams: http://www.plansb.lv/index.php?t=krasu_uztvere
5. Melnā krāsa. (2007) [tiešsaiste] [skatīts 2011. gada 11. janvārī]. Pieejams: <http://www.xlt.lv/blogs/172/melna-krasa/>
6. Ozola E. (2006) Krāsas. Uztvere un iedarbība. Rīga: Jumava, 152 lpp.
7. Spektors A. Skaidrojošā vārdnīca. (b.g.) [tiešsaiste] [skatīts 2012. gada 12. janvārī]. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/sv/?w=uzved%C4%ABba>
8. Uzvedība. (2011) [tiešsaiste] [skatīts 2012. gada 12. janvārī]. Pieejams: <http://lv.wikipedia.org/wiki/Uzved%C4%ABba>

LITERĀRI MUZIKĀLO VAKARU IETEKME UZ SKOLĒNU VĒRTĪBĀM

INFLUENCE OF LITERARY-MUSICAL EVENINGS ON PUPILS' VALUES

Elīna Skutele
Tehniskās fakultātes IMI 1. kursa maģistrante
Anita Aizsila
Zinātniskā vadītāja, asoc.prof., Dr.paed.

Abstract: In elder grades (9. – 12.) pupils pay a lot of attention on their future opportunities in the professional field. In the result of external influence youngsters often chooses their future profession led by material interests not their real interests. The aim is warranted and tested influence of literary-musical evenings on pupils' values. Methods are studies of theoretical literature, pedagogical observation, reflection of personal experience. Base of the research is Kalnciems secondary school.

Key words: art pedagogy, values, creativity.

Ievads

Nozīmīgs izglītības uzdevums ir palīdzēt skolēniem attīstīt spēju radoši izpausties. Vecākajās klasēs (9. – 12. klase) skolēni lielu uzmanību velta savām nākotnes iespējām profesionālajā jomā. Arī apkārtējie nepārtraukti atgādina, ka jāplāno nākotne. Ārējas ietekmes rezultātā nereti jaunieši izvēlas nākotnes profesiju nevis atbilstoši interesēm, bet materiāla izdevīguma vadīti. Tomēr algas lielums mūsdienu apstākļos nav paredzams, tāpēc svarīgākais sākt ar sevis iepazīšanu, lai varētu strādāt atbilstoši interesēm un dotumiem.

Pastāvīga un spēcīga sabiedrība pastāv tikai tad, ja apzinās patiesās vērtības, ja tiek novērtētas garīgās vērtības – māksla katrā tās veidā. Ja jauniešiem tiek dota iespēja radoši izpausties, ir lielākas izredzes, ka viņi izvērtēs visus savus iespējamus nākotnes ceļus – kāds pamanīs, ka viņam daudz nozīmē mūzika, cits atklās zīmētāja talantu, vēl kāds izrādīsies talantīgs dzejnieks, bet cits vienkārši iemācīsies novērtēt dažādus mākslas veidus un būs daudzpusīgs cilvēks. Bet to nepieciešams atklāt brīvā, nepiespiestā gaisotnē, jo stundu laikā skolēni nereti slēpj savas dotības mākslas veidos, kas neattiecas uz stundas tēmu.

Literāri muzikālos vakaros ir iespēja neformālā izglītības vidē uzturēties vienaudžu lokā, neuztraucoties par savu atbilžu pareizību vai nepareizību. Saskaroties ar literatūru, mūziku, vizuālo mākslu, kino, teātri, deju, skolēniem rodas iespēja radoši izpausties – atklāt savas spējas būt oriģināliem un novatoriskiem ikdienas situācijās.

Pētījuma norises vieta ir Kalnciema vidusskola, kurā rit sagatavošanas darbi pētījuma galvenajai daļai, kas risināsies 2012./2013. mācību gadā.

Darba mērķis ir pamatota un pārbaudīta literāri muzikālo vakaru ietekme uz skolēnu vērtībām. Lai to sasniegtu izvirzīti uzdevumi:

- izpētīt un analizēt zinātnisko un metodisko literatūru par mākslas pedagoģiju, skolēnu radošumu un garīgo vērtību apzināšanu;
- izstrādāt metodiskos materiālus literāri muzikālo vakaru īstenošanai;
- veikt novērošanu un personiskās pieredzes refleksiju literāri muzikālajos vakaros;
- apkopot un izvērtēt pētījuma rezultātus un izdarīt secinājumus.

Autore ar savu pieredzi ir pārliecinājusies par mākslas veicinošo ietekmi uz indivīda radošumu, tāpēc nolēmusi turpināt darbu pie mākslas elementu un skolēnu radošuma savstarpējo saistību izziņāšanas. Literāri muzikālo vakaru iecere radusies, lai rosinātu jauniešus atklāt mākslu ap sevi un sevī.

Materiāli un metodes

Mākslai ir sena vēsture, tāpat kā pedagoģijai. Tā vieno sabiedrību, paplašina indivīda redzesloku un allaž paliek mainīga – to visu var teikt arī par pedagoģiju. Līdzību saskatīšana ir pirmais solis uz vienotību. Pēc pirmā soļa seko nākamais – izvērtēšana, vai abas jomas spēj savstarpēji palīdzēt. Skaidrojot pedagoģisko pētījumu nozīmību, zinātniece Dz. Albrehta izsaka domas, ka *ilgus gadu*

simtus pedagogi neprata pedagogiskos procesus un parādības mērīt, tādēļ pastāvēja diskusijas par to, vai pedagogija vispār ir zinātne vai māksla (Albrehta, 1998).

Mākslinieciskās izglītības virziena pārstāvji skolas galveno uzdevumu saskata bērna radošā potenciāla attīstīšanā un garīgo spēju izkopšanā (Anspaks, 2004). Mākslai piemīt spēja radīt mākslu, un skolotājs var to izmantot savā pedagogiskajā darbībā.

Māksla un zinātne ir tuvas to pārstāvju izpausmju veidā – gan zinātnieki, gan mākslinieki savā darbā izmanto gan talantu, gan darbu un, piepildot savas ieceres, dara bagātāku (intelektuāli vai emocionāli) visu sabiedrību. Tomēr ir būtiska atšķirība – mākslā ir mazāk definīciju, kas kavē zinātnes (arī pedagogijas) un mākslas pilnīgu saprašanos. *Mākslas attīstības vēstures aizsākumi ir meklējami cilvēces šūpulī. Taču vienotas jēdziena „māksla” definīcijas, kuras saturs apmierinātu daudzveidīgo nozaru un zinātņu pārstāvjus, joprojām nav (Mākslu metodes un tehnikas..., 2010).* Definīciju trūkums nepadara mākslu mazāk nozīmīgu. Tas tikai parāda, ka tik nozīmīgu jēdzienus ir grūti pilnvērtīgi definēt. *Jo plašāks jēdziena apjoms, jo grūtāk to definēt. Sevišķi plašus jēdzienus sauc par kategorijām. Tādas ir arī dažādu zinātņu pamatjēdzieni (Zelmenis, 2000).*

Vairāku grāmatu autore par mākslas terapiju, psiholoģijas doktore un pedagogijas maģistre K. Mārtinsone piekrīt Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes profesoram V. Kincānam: *Māksla vienlaicīgi ir pasaules apgūšana un tās novērtēšana, realitātes atspoguļošana un tās pārvarēšana, saskarsme un audzināšana, personības izpausme un dažreiz ideoloģija (Mākslu metodes un tehnikas..., Mārtinsone pēc Kincāns, 2010).* Tātad pasaule un personība – vide un indivīds tajā tiek saistīti ar tik lielu spēku kā māksla. Ne velti mākslai izglītībā ir sava vieta jau izsenis – latviešu pedagogs un pirmais dziesmu melodiju krājējs un apdarinātājs Jānis Cimze (1814 – 1881) uzskatīja, ka *personības dvēseles audzināšanā īpaša loma ir dziesmām un mūzikai, tādēļ skolotājam jābūt muzikāli izglītotam (Rudzītis, Aizsila, 2001).* Tika uzskatīts, ka izglītotam cilvēkam ir jābūt zinošam arī mākslas jomā.

Psiholoģijas terminoloģijas veidošanas veicinātājs 20. gadsimta sākumā P. Birkerts izveidoja savu mākslas jēdziena definīciju: Māksla ir tāda cilvēka darbība, kurā estētiskās jūtas jeb pārdzīvojumi tiek ietverti un kristalizēti tādās ārēji nojaušamās formās, kas citos cilvēkos var ierosināt estētiskās jūtas, analogiskas pirmradītāja (mākslinieka) estētiskajām jūtām (resp. pārdzīvojumiem) (Birkerts, 1922, 1925, 2006). Mākslas jēdziens ietver tā radītāju, gala rezultātu un mākslas baudītāju (skatītāju, klausītāju). Līdz ar to māksla tiek uztverta kā interaktīvs process, kurā ir svarīgs ne vien mākslas autors, bet arī cilvēks, uz kuru tas iedarbosies.

Skolotājs nevar būt pārliecināts par to, kas sēž solos viņam pretī, tur var atrasties nākamie mākslinieki, valstsvīri un citi sabiedrībai nozīmīgi cilvēki. Tāpēc skolotāja uzdevums ir gādāt par skolēnu dotību attīstību, virzīšanu uz izaugsmi. P. Birkerts ir aprakstījis pasaulslaveno mākslinieku ierosinātājus pievērsties mākslai. Māksla rada impulsu jaunu mākslas darbu izveidei.

Bet māksla var darboties kā vispārējāks faktors. Piem., angļu dzejnieka Kista daiļradīšana garu atmodina Spensera poēmas „Fairy Queen” lasīšana; Mikelandželo daiļradīšanas dziņas atmodas un nostiprinās, redzot statujas Lorenco Mediči dārzā. Šinī jūsmas brīdī viņš nolemj ziedot savu dzīvi glezniecībai un tēlniecībai. Rafaela daiļradīšanas apziņu atmodina un nostiprina Mikelandželo lieliskie darbi Romas Sikstīnas kapelē. Šilleru pirmo reizi dzejošanas tieksmes sagrāba, lasot Klopštoka poēmu. Lafontens bija jau 44 g. vecs, bet vēl nebija dzejnieks. Reiz, lasot Molebra odu, viņš piepeši iesaucas: „Bet arī es esmu dzejnieks!” No tā laika viņš tiešām sāka dzejot (Birkerts, 1922, 1925, 2006).

Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā mācību process ir definēts kā mērķtiecīgi organizētas mācīšanas un mācīšanās tiešā norise kā pedagogiskā procesa sastāvdaļa, kurā ciešā skolotāja un skolēna (skolēnu) mijiedarbībā tiek apgūta jauna informācija papildinot zināšanas, tiek attīstītas jaunas prasmes un iemaņas. Tas ir izziņas, saskarsmes un personības attīstības process (Pedagoģijas terminu..., 2000). Mācību process ietver sadarbību starp skolotāju un skolēnu, kas rada radošu, mācību darbam labvēlīgu atmosfēru.

Mācību process un skolēnu radošā aktivitāte ir divi savstarpēji saistīti lielumi – bez radoši aktīva skolēna nepastāv veiksmīgs mācību process un veiksmīgs mācību process rosina skolēnu radošo aktivitāti. *Tikai emocionalitātes un saprāta apvienojuma mācību procesā padara nozīmīgu mācīšanos izglītības iestādēs (Gudjons, 1998).* Gudjons mācību procesā saskata prāta un gara vienotību, kas rada labvēlīgu vidi veiksmīgam mācību procesam.

Interesants spriedums atrodams Kembridžas universitātes izdotajā „Radošuma rokasgrāmatā”: *Radošums ir svarīgs sabiedrībai, taču tā tradicionāli ir bijis viens no psiholoģijas pabēriem* (Handbook of Creativity, 2004). Bet Latvijā radošums jeb kreativitāte ir izpelnījusies uzmanību. Profesore Rita Bebre izveidojusi Kreatoloģijas centru, turklāt organizē starptautiskas kreatoloģijas zinātniskās konferences, *kreatoloģija ir viņas pašas radīta starpnozaru zinātne, kas cēlusies no pieredzes daiļrades psiholoģijas pētīšanā caur mirklīgu domas uzliesmojumu* (Vējš, 2008). Profesore Bebre skaidro, kas ir kreativitātes galvenie rādītāji – *novatorisms, oriģinalitāte un sociālais derīgums (nozīmīgums)* (Vējš, 2008). *Kreativitātes centra zinātniskās un organizatoriskās darbības rezultātā valstī attīstīti gan teorētiski, gan praktiski pētījumi kreativitātes jomā, iesaistot tajos arī skolu pedagogus* (Madalāne, 2006).

P. Birkerts jau 20. gadsimta sākumā uzsvēra, ka cilvēka vajadzības neaprobežojas tikai ar dzīvības procesu uzturēšanu. Nozīme ir ne tik barībai, kas apmierina fizioloģiskās vajadzības, bet nozīme ir arī zinātnei un mākslai, kas apmierina intelektuālās un estētiskās vajadzības (Birkerts, 1922, 1925, 2006). Zinātne un māksla nostādītas līdzās kā divas vienotas daļas no cilvēka garīgās pasaules – tās eksistē viena otru papildinot.

E. Eriksons cilvēka attīstības posmos saskatīja saistību – tas, kas tiek vai netiek apgūts vienā dzīves posmā, ietekmēs visus nākamos. Eriksons savā psihosociālās attīstības teorijā skaidro: *Ikvienu personības sastāvdaļa sasniedz savu uzplaukumu, piedzīvo krīzi un – katra atsevišķā posma noslēgumā – rod ilgstamību. Katrā attīstības posmā svarīga ir tieši šī saskarsme un tai sekojošā krīze* (Eriksons, 1998). Eriksons skaidro krīzi kā pārmaiņu mirkli, kuram var būt gan pozitīvs, gan negatīvs rezultāts, *krīze ir normālas attīstības konstitutīva sastāvdaļa* (Gudjons, 1998). Gudjons secina, ka arvien tiek pārprasts Eriksona jēdziens „krīze”, kam nav saistības ne ar ko negatīvu, piemēram, attīstības traucējumiem (pēc Gudjons, 1998). Krīze ir nevis apstāšanās, bet viena posma noslēgums un jauna posma sākums. Tas ir kā izglītības ceļš – ja nav izdevies kaut ko apgūt sākumskolā, tas sagādās grūtības arī pamatskolā un vidusskolā, bet īpaši rūpīgs darbs vidusskolā būs veiksmīgs sākums studijām augstskolā. Vecāko klašu (9. – 12.) skolēniem ir jārada labvēlīgi apstākļi, lai pārmaiņas viņu dzīvē radītu pamatu veiksmīgai tālākai attīstībai.

Rezultāti un diskusija

Pedagoģija kā mītiska būtne savas divas sejas (zinātne un māksla) atklāj atšķirīgos mirkļos: tā parāda savu zinātnisko pusi, kad skolotājs gatavojas mācību darbam, savukārt sadarbībā ar skolēniem pedagoģija kļūst par mākslu – notiek radoša sadarbība, kuras veiksmīgā iznākumā rodas jaunas idejas, skolēns un skolotājs garīgi bagātinās.

Veiksmīga iespēja pedagoģisko procesu tuvināt mākslai ir neformālās izglītības ceļā, jo brīva gaisotne rada labvēlīgu vidi radošām izpausmēm. Literāri muzikālie vakari radās apstākļu sakrītības dēļ, bet redzot skolēnu aktivitāti tika nolemts tos turpināt. Šobrīd sākotnējais izmēģinājuma pasākums kļuvis par pamatu pētījumam.

2010./2011. mācību gadā notika pirmais literāri muzikālais vakars, kura panākumi rosināja skolēnus aicināt uz vēl citiem literāri muzikālajiem vakariem. Vidēji katrā literāri muzikālajā vakarā piedalās ap 20 skolēniem no 9. līdz 12. klasei. Pirmajā gadā lielākais apmeklētāju skaits bija no 12. klases. Toties 2011./2012. mācību gadā, kad 12. klases skolēni vairs nemācās Kalnciema vidusskolā, literāri muzikālo vakaru apmeklētāji pārsvarā ir no 9. klases. To var skaidrot ar vecuma ierobežojumu literāri muzikālo vakaru apmeklēšanā – pagājušajā mācību gadā viņi vēl bija par jaunu, tāpēc šogad labprāt iesaistās aktivitātē, kurā darbojas par viņiem vecāki skolēni. Pirms pasākuma atbilstoši tēmai tiek radīts scenārijs, kurā paredzēti dažādi vakara risinājumi atbilstoši skolēnu reakcijai. Vakara gaitā skolēni tiek rosināti izteikties, sarunāties un atbilstoši savām vēlmēm noteikt aktivitāšu ilgumu. Tādā veidā skolēni jūtas atbildīgi par sava laika plānošanu un ir atbrīvoti, jo sarunu, ja to vēlas atklātu, nedrīkst steidzināt.

Literāri muzikālo vakaru svarīgākais komponents ir skolēnu aktivitāte. Jo atvērtāki viņi ir, jo aizrautīgāk iesaistās procesā, jo vairāk viņi ir guvuši vakara noslēgumā, kad atklāj savus iespaidus par piedzīvoto. Refleksijas laikā skolēni tiek rosināti ieteikt tēmu nākamajam literārajam vakaram. Arī tas rada personisku piesaisti vēl tikai plānotajam notikumam.

Sarunu laikā skolotājs iesaistās skolēniem līdzvērtīgā pozīcijā. Vajadzības gadījumā var virzīt sarunu citā virzienā, bet uzticība rosina skolēnus izteikties un kopā apspriest sev svarīgas tēmas. Var novērot, ka negatīvu noskaņu sarunas laikā kļiedē paši skolēni. Notiek sadarbība, savstarpēja pieredzes apmaiņa, kuras laikā visi tās dalībnieki var gūt citu skatījumu uz jautājumiem, kuros iepriekš iespējams nespēja iztēloties citu viedokli kā savējo.

Lai pētījums izdotos kvalitatīvs, uzmanība jāpievērš visiem tā posmiem, arī sagatavošanas procesam. Pētījums ir nopietns, stingri strukturēts process. Tas ir *mērķtiecīgi organizēta izziņas darbība, kas virzīta uz pētījuma hipotēzes pārbaudi vai pētījuma jautājuma noskaidrošanu, izmantojot zinātniskas metodes* (Raševska, Kristapsons, 2000., 356. lpp.).

Literāri muzikālie vakari joprojām notiek, tajos tiek veikta novērošana, lai fiksētu svarīgākos rādītājus, ko iekļaut ekspertu vērtējuma lapās. Mākslas (arī literāri muzikālo vakaru) ietekme uz skolēniem, it sevišķi vērojot radošās izpausmes ir sarežģīts uzdevums, jo nepieciešami noteikti kritēriji. Atrast veidu kā salīdzināt un mērīt notiekošo ir tikpat svarīgs uzdevums kā pati mērīšana. Mērījumiem jābūt korektiem un valīdiem.

Jaunrade ir cieši saistīta ar mākslu, bet abu pasaulu iekšējo noslēpumu zinātniska „preparēšana” nozīmētu gan lielā mākslas noslēpuma bojāeju, gan radoša darba pārvēršanos rutīnā (Kincāns, 2006., 7. lpp.). Lai pētījuma rezultāti būtu kvalitatīvi, jānodrošina atbilstoši apstākļi – tā lai skolēni nejestu pārmaiņas literāri muzikālo vakaru norisē, lai netiktu ierobežotas viņu brīvās izpausmes. E. Eriksons brīdina, ka *pastāv briesmas – un tās varbūt ir visizplatītākās, ka visu garo skolas gadu laikā bērns ne reizes neizjutīs prieku par darbu un lepnumu, ka vismaz kaut ko viņš spēj darīt patiešām labi* (Eriksons, 1998., 99. lpp.). Katram cilvēkam ir nepieciešams piepildījums – apliecinājums, ka kādas no viņa dotībām ir īpašas, neatsveramas. Skolēnu uzticību gūt ir ļoti sarežģīti, bet to pazaudēt – vieglāk par vieglu. Pētījums iecerēts lai skolā radušos fenomenu varētu fiksēt un attīstīt tālākai izmantošanai, bet katram pētniekam svarīgākais uzdevums ir nesākt kalpot pētījumam, padarot to par prioritāti. Svarīgākais joprojām ir pētāmais process.

P. Birkerta lietotais termins „daiļradīšana” tiešā veidā attiecas uz literāri muzikālajiem vakariem – tajos notiek gan mākslas iepazīšana, gan savā veidā tās radīšana. Savdabīga mūzikas interpretācija var kandidēt uz jaunrades nosaukumu.

Literāri muzikālie vakari rosinājuši skolēnus pievērsties ģitārspēlei – kopš pirmā literāri muzikālā vakara instrumenta spēli sākuši apgūt 9 skolēni. Pirmajā gadā tie bija 3, šobrīd viņu skaits jau trīskāršojies. Tas liecina, ko skolēni meklē veidu kā izpausties kādā mākslas veidā. No minētajiem skolēniem viens mācās mūzikas skolā un vēl viens dzied skolas ansamblī, bet pārējie iepriekš ar mūziku nav bijuši saistīti. Interesi rosinājuši vēlme kopīgi muzicēt.

Kalnciema vidusskola ir izdevīga vide literāri muzikālajiem vakariem. Skola celta 1839. gadā, ēka pieredzējusi abus Pasaules karus un tos pārdzīvojusi uz laiku kļūstot par hospitāli. Katra telpa tajā ir unikāla – nav vienveidīgo gaitenju kā Padomju laika celtnēs (liela daļa Latvijas skolu atrodas tieši tādās ēkās). Apkārt skolai ir mežs, netālu ir Lielupe, pavisam tuvu Ložmetējkalns un Ziemassvētku kauju vietas. Skola ir dabas un atmiņu piepildīta. Skolas aura ir jūtama, tomēr iespējams atrast tādus stūrītus, kuros skolēni mācību stundās nav uzturējušies, tāpēc var radīt jaunus iespaidus. Atbilstošos laika apstākļos ir iespēja iet dabā. Tas rada darbīgu atmosfēru, kura rosina atbrīvošanos.

Sabiedrības vērtības ir balstītas pieredzē un kultūrā. Atrodies kultūrvēsturisku pieminekļu tuvumā, esot tuvumā dabai un sarunājoties par sev svarīgām tēmām vienaudžu lokā skolēni atklāj paši savas iekšējās vērtības. Tas ir ceļš uz izaugsmi.

Secinājumi

1. Māksla var būt veiksmīgs elements, lai mācību procesā skolēnus vadītu radošā darbībā, kuras laikā gan skolēns, gan skolotājs savstarpēji bagātinātos.
2. Kalnciema vidusskolā notiekošie literāri muzikālie vakari ir kļuvuši par pastāvīgu parādību skolā un skolēnu skaita pieplūdums no 9. klases 2011./2012. mācību gadā liecina par skolēnu interesi un literāri muzikālo vakaru nepieciešamību nākotnē.
3. Skolēnu vērtību izaugsme var notikt, ja skolēni atrodas nepiespiestā gaisotnē, kurā savstarpēji bagātinās. Skolotāja uzdevums rosināt skolēnus pašiem izvērtēt apkārtējo pasauli un sevi.

Izmantotie informācijas avoti

1. Albrehta Dz. Pētīšanas metodes pedagoģijā. Rīga: Mācību grāmata, 1998. 104 lpp.
2. Anspaks J. Mākslas pedagoģija. 1. daļa. Rīga: RaKa, 2004. 298 lpp.
3. Birkerts P. Daiļradīšanas psiholoģija. Eraksti, 1922., 1925., 2006. 269 lpp.
4. Eriksons E. Identitāte: jaunība un krīze. Rīga: Jumava, 1998. 271 lpp.
5. Gudjons H. Pedagoģijas pamatatziņas. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 394 lpp.
6. Handbook of Creativity. Sternberg R.J. ed., Cambridge:Cambridge University Press, 2004. 490 p.
7. Kincāns V. Radošums dzīvē un mākslā: filozofiskā un metodoloģiskā analīze. Latvijas Universitātes raksti 2006. <http://www.lu.lv/materiali/apgads/raksti/709.pdf>
8. Madalāne S., RPIVA Pedagoģijas pētniecības centrs. 2006.
<http://www.studentnet.lv/rpiva/aktualitates/article.php?id=35921>
9. Mākslu metodes un tehnikas profesionālajā darbībā, Mārtinsone K. sast., Rīga: RaKa, 2010. 213 lpp.
10. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. Skujiņa V. sast., Rīga: Zvaigzne ABC, 2000. 248 lpp.
11. Raščevska M., Kristapsone S. Statistika pedagoģijas pētījumos. Rīga: Izglītības soļi, 2000. 356 lpp.
12. Rudzītis G., Aizsila A. Didaktiskie materiāli par latviešu izglītības veicinātājiem un ievērojamiem pedagogiem (XVII - XIX gs.):mācību līdzeklis. Jelgava: LLU, 2001. 24 lpp.
13. Vējš V. Kreatoloģija: Nepieciešami tālāki pētījumi! Studija. Vizuālo mākslu žurnāls 2008.
<http://www.studija.lv/?parent=839>
14. Zelmenis V. Pedagoģijas pamati. Rīga: RaKa, 2000. 291 lpp.

MĀCĪBU MATERIĀLU IZSTRĀDE CREATING OF LEARNING MATERIALS

Olga Nigamatzjanova
Tehniskās fakultātes IMI 1. kursa maģistrante
Anita Aizsila
Zinātniskā vadītāja, asoc. prof., Dr.paed.

Abstract: There is a rapid automatization of manufacturing process all over the world, including Latvia. Only specially trained persons can operate with automated equipment. Professional training is an important process for Latvian industrial development. The objective of this work is to investigate the problem of the lack of qualitative learning materials and to justify need of its development. The main factors of the creating of learning materials are analyzed in this work.

Atslēgas vārdi: mācību materiāls, didaktika, mācību process.

Ievads

21. gadsimts ir augstāko tehnoloģiju un automatizācijas gadsimts. Moderniem ražošanas uzņēmumiem, lai tie būtu konkurētspējīgi Latvijas un pasaules tirgū, nepieciešamas automatizēt ražošanu, tas nozīmē izmantot ražošanā modernas automatiskās iekārtas, tajā skaitā arī robotizētas mašīnas un programmējamus darbgaldus. Ar tādām iekārtām var strādāt tikai kvalificēti strādnieki, līdz ar to pieaugot izmantojamo programmējamo darbgaldu skaitam uzņēmumos, pieaug arī speciālistu pieprasījums darba tirgū.

Strauja automatizētu iekārtu izmantošana ražošanas uzņēmumos attīstījās tikai pēdējo 30 gadu laikā. Pārsvārā automatizētas iekārtas projektē un ražo lielvalstis, tādas kā ASV, Krievija, Vācija, Ķīna. Līdz ar to arī mācību literatūra par iekārtu ekspluatāciju un programmēšanu pārsvārā pieejama angļu, krievu un vācu valodās. Tās dažas rokasgrāmatas, kuras ir tulkotas latviešu valodā, dažreiz ir tulkotas nekorekti (piemēram, ir pārpratumi terminu tulkojumā un izmantošanā). Jāatzīmē arī tas, kā parasti rokasgrāmatu apjoms sasniedz vismaz 500 lapaspuses un vairāk. Rokasgrāmatas ir domātas kvalificētiem speciālistiem un ir ļoti grūti lasāmas un izprotamas dažreiz pat zinošiem cilvēkiem. Iepriekš minētie faktori būtiski apgrūtina materiāla apgūšanu iesācējiem, īpaši ja tiem nav pietiekamas valodu zināšanas.

Problēmas aktualitāte saistīta ar nepieciešamību izstrādāt mācību materiālu. To nosaka vairāki faktori:

- mācību materiālu trūkums pētāmajā jomā;
- strauja ražošanas procesa automatizācija, līdz ar to arī profesijas popularitātes pieaugums;
- mācību iestādes konkurētspējas saglabāšana un palielināšana.

Pētījuma temats: Mācību materiālu izstrāde.

Pētījuma objekts: Mācību process.

Pētījuma priekšmets: Mācību materiāla „CNC darbgaldu manuāla programmēšana” izstrāde un aprobācija.

Pētījuma mērķis: Izstrādāts, pamatots un aprobēts mācību materiāls „CNC darbgaldu manuāla programmēšana”.

Pētījuma jautājums: Kāpēc ir nepieciešams izstrādāt jaunu mācību materiālu?

Lai sagatavotu augsti kvalificētus, darba tirgū konkurētspējīgus strādniekus, ir nepieciešams izstrādāt jaunu universālu mācību materiālu, kurš būtu derīgs vairākām cilvēku grupām: gan pieredzējušiem strādniekiem, kuriem nepieciešams paaugstināt kvalifikāciju; gan profesionālās skolas audzēkņiem, kuriem priekšā ir kvalifikācijas eksāmens; gan vidusskolas skolēniem, kuri vēl tikai meklē savu nākotnes profesiju un vēlas tuvāk iepazīties ar darbgaldu iestatītāja profesiju; gan arī speciālistiem, kuriem šāds materiāls kalpotu kā palīglīdzeklis, gadījumā, ja vēlas papildināt un padziļināt zināšanas. Mācību materiālam jābūt koncentrētiem, viegli lasāmiem un saprotamiem, savukārt praktiskiem uzdevumiem jābūt interesantiem, lai veiktu iepriekš iegūto zināšanu nostiprināšanu, gan attīstītu audzēkņu velmēs iegūt jaunas zināšanas.

Materiāli un metodes

Mācību materiāla izveidē uzmanība tiek veltīta informācijas atlasēs un izklāsta loģiskumam, sistemātiskumam, izziņas aktivitātes rosināšanai un mācību motivācijas formēšanai. Mācību materiāla konceptuālais pamats balstās uz četriem aspektiem – loģiski filozofisko, psiholoģisko, didaktisko un funkcionālo (Рахимов, 1991).

Mācību materiāls var būt kvalitatīvs, ja tā izstrāde balstās uz dialektisko loģiku, pie nosacījuma, ka priekšmeta traktējums atbilst konkrētā priekšmeta didaktikai. Didaktiskās loģikas principam jābūt ievērotam kā saturā, tā metodēs. Loģiski filozofiskais aspekts virzīts uz to, lai nodrošinātu mācību materiāla atbilstību mūsdienu zinātnes līmenim.

Psiholoģiskais koncepcijas aspekts nodrošina to, ka mācīšanās mērķi un saturs jebkuru audzēkni pārvērš par subjektu, kas pats regulē savu mācību darbu pēc formulas: „es mācos”, nevis „mani māca”.

Didaktiskais aspekts balstās uz normatīvo prasību ievērošanu, izstrādājot mācību materiālu. Mācību materiāls ar saturu, loģiku, struktūru, psiholoģisko nodrošinājumu attīsta audzēkņu radošo domāšanu, nodrošina plašu informatīvo un emocionālo fonu, uz kura pamata var attīstīties personība. Mācīšanas un audzināšanas problēmu vienotībai mācību materiāla izveidē jāklūst par mācīšanas pamatu.

Funkcionālais aspekts veidojot mācību materiālu saistīts ar trīs galvenajām funkcijām – ar audzēkņu pasaules uzskata veidošanos; jābūt starppriekšmetu informatīvai sasaistei; vērtīborientējošā funkcija pastiprina izglītības humāno aspektu, nodrošina plašu intelektuālo fonu, uz kā var attīstīties pašizglītības process.

Mācību materiāls palīdz īstenot arī pedagoģiskās funkcijas – vispārīzglītojošo, audzināšanas un attīstošo funkciju.

Saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas apstiprināto CNC iestatītāja profesijas standartu aprakstu (2001): iestatītājs strādā metālapstrādes un mašīnbūves uzņēmumos, firmās un uzņēmējdarbības kompānijās, kā arī tirdzniecības un tamlīdzīgos radniecīgos uzņēmumos, veicot dažādas sarežģītības pakāpes detaļu izgatavošanu uz CNC darbagaldiem, ievērojot detaļu tehniskās prasības, patstāvīgi plāno un organizē darba uzdevumu izpildi, izstrādā apstrādes algoritmu, sastāda vadības programmu, sagatavo darbgaldu darbam, ievada, pārbauda un rediģē vadības programmu, veic darbgalda darba sagatavošanu un instrumentu pieregulēšanu darba laikā, koordinē un vada operatora darba izpildi. Viens no CNC iestatītāja pienākumiem ir veikt vadības programmas sastādīšanu atbilstoši darba uzdevumam. Vienkāršu detaļu izgatavošanai izmantojot manuālo (rokas) programmēšanu.

Darbgaldu konstrukcijas sarežģītības tendence, neizbēgami izvirzīja paaugstinātas prasības darbgaldu iestatītāju profesionālai izglītībai. Darba gaitā iestatītājs atrod un novērš dažādas iekārtu problēmas, veic iekārtu pārbaudi, raksta un koriģē programmas. No viņa iniciatīvas, prasmēm, zināšanām un spējām pieņemt lēmumus ir atkarīga darbgaldu ekspluatācija, saražotās produkcijas daudzums un kvalitāte. Iestatītāja praktiskā darbība ir analogiska tehniķa vai inženiera darbībai, līdz ar to iestatītājam nepieciešams vienmēr paaugstināt vispārējās izglītības un profesionālās izglītības līmeni. Tāpēc ir nepieciešams organizēt diferencēto iestatītāju apmācību ņemot vērā ražošanas pašreizējās vajadzības un prognozēt nākotnes perspektīvas.

Raksta teorētisko pamatu veido humānpedagoģijas un konstruktīvisma autoru atziņas par mācību materiāla izstrādi. Pētījumā izmantota anketēšanā iegūto datu analīze un personīgās pieredzes refleksija. Pētījumā tika iesaistīti 11 audzēkņi, pētījums veikts 2011./2012. mācību gadā.

Rezultāti un diskusija

Mācību materiāli ir mācību procesa ļoti svarīga sastāvdaļa, līdz ar to, izstrādājot tos pasniedzējam jābūt kompetentam un atbildīgam. Kvalitatīvi mācību materiāli var palīdzēt audzēkņiem vieglāk apgūt jaunu informāciju, izraisīt interesi par mācību priekšmetu vai mācību procesu vispār.

Mācību procesa efektivitāte ir atkarīga no tā, cik kvalitatīvi audzēkņi apguvuši mācību vielu, kā prot iegūtās zināšanas pielietot praktiskā darbībā un jaunās situācijās. Par to liecina viņu mācību un

personālie sasniegumi, individuālas attīstības dinamika, pārbaudes darbu un eksāmenu atzīmes, iespējas atrast darbu pēc kvalifikācijas iegūšanas.

Mācību materiāli būtiski ietekme mācību procesa efektivitāti. Kvalitatīvi izstrādātiem mācību materiāliem vispirms jāatbilst vispārdidaktiskām prasībām (Vadlīnijas mācību metodisko materiālu izstrādei, 2010/2012).

Mācību materiālu izstrādes mērķis ir: uzlabot mācību procesa kvalitāti un efektivitāti, kas ietver sevī:

- audzēkņu profesionālo prasmju un kompetences paaugstināšanu;
- audzēkņu intereses un motivācijas attīstību;
- audzēkņu radošuma attīstību;
- audzēkņu patstāvīgas darbības prasmes un pašizglītošanās attīstību.

Mācību materiālam jābūt, tādām, lai, strādājot ar to, audzēknis varētu patstāvīgi apgūt jauno tēmu. Teorētiskajai daļai jābūt līdzīgai instrukcijām un rokasgrāmatām, kuri ir komplektā ar darbgaldiem, lai audzēknis savlaicīgi varētu pierast izmantot tāda veida literatūru un nepieciešamības gadījumā atrast vajadzīgo informāciju.

Efektīvs mācību materiāls jāiekļauj (A Guide to Creating Self-Learning Materials, 1989.):

- materiāls, kas viegli un pārskatāmi uztverams un ērti lietojams;
- informāciju, kuru nepieciešams iemācīt;
- praktiskus uzdevumus, vērtēšanai vai pašvērtēšanai.

Pētījums tika veikts Zemgales reģiona Kompetenču attīstības centra Metālapstrādes mācību parkā 2011./2012. mācību gadā. Pētījuma laikā, tika veikta audzēkņu novērošana, no kuras autore ir secinājusi, ka audzēkņi ātri aizmirst jauno informāciju, nekorekti un neakurāti veido pierakstus. Lielākai daļai audzēkņu nav prasmes veidot kvalitatīvu konspektu. Aptuveni trešā daļa no tiem nevar orientēties savos pierakstos un sameklēt vajadzīgo informāciju. Daži audzēkņi pat ne vienmēr var saprast savu rokrakstu. Visi šie faktori būtiski apgrūtina mācību procesu un mācību vielas kvalitatīvu apguvi.

Pētījuma laikā tika veikta arī audzēkņu aptauja, kuras mērķis bija uzzināt viņu domas par jau esošo mācību materiālu. Aptaujā piedalījās 11 trešā kursa audzēkņi. Aptaujas rezultāti liecina, ka lielākā daļa respondentu (82%) atzinuši, ka izjūt kvalitatīvu mācību materiālu trūkumu.

Pētījuma laikā tiek izstrādāts jaunais mācību materiāls, kurš tiek aprobēts mācību procesā. Audzēkņi ir atzinuši, ka šis mācību materiāls būtiski atvieglo viņu ikdienas mācību darbu, bet tomēr to ir nepieciešams pilnveidot un papildināt.

Secinājumi

1. Aptaujas rezultāti un pedagoģiskais vērojums pierādīja, ka nepieciešams izstrādāt jaunu mācību materiālu.
2. Mācību materiāla izveidei jāatbilst didaktikas izvirzītiem principiem.
3. Kvalitatīvs mācību materiāls ir viens no būtiskākajiem efektīva mācību procesa nodrošinājuma sastāvdaļām.

Izmantotie informācijas avoti

1. A Guide to Creating Self-Learning Materials. International Rice Research Institute. Los Baños, Laguna, Philippines. Second edition. 1989.
2. Profesijas standarts. Ciparu programmas vadības (CNC) darbagaldu iestatītājs. Rīga, 2001.
3. Vadlīnijas mācību metodisko materiālu izstrādei. Rīga., 2010/2012.
4. Рахимов А.З. Логико-психологическая концепция разработки школьных учебников. Москва: Просвещение, 1991, 240 с.

VECĀKU IESAISTE APRŪPĒ JAUNDZIMUŠO INTENSĪVĀS TERAPIJAS NODAĻĀ

PARENTAL INVOLVEMENT IN CARE IN NEONATAL INTENSIVE CARE UNIT

Ieva Damberga
Tehniskās fakultātes IMI 2. kursa maģistrante
Anita Vecgrāve
Zinātniskā vadītāja, doc., Dr.psyh.

Abstract: The title of this research is “Parental involvement in care in neonatal intensive care unit”. The aim of this research is the insight of nurses into the optimal conditions of educational environment of the care process in the neonatal intensive care unit. Nurse’s work with the parents of newborns in the neonatal intensive care unit is largely educational in its nature. The parent’s of sick and premature newborns is a special group who requires training on special-care principles. This training is in the competence of the nurse.

Atslēgas vārdi: vecāki, jaundzimušā aprūpe, intensīvā terapija.

Ievads

Stacionārs kļūst vecākiem par mājvietu (viņu uzturēšanās stacionārā ilgāku laika periodu), par cerību vietu (vieta, kur atrodas viņu bērns, cerība, ka šajā vietā spēs uzlabot bērna veselības stāvokli un pašreizējā situācija neatstās vēlīnas sekas), kā arī stacionārs kļūst par vietu, kur viņi apgūst jaunas zināšanas, prasmes un iemaņas. Adaptācija norit vairākos līmeņos – ir jāapgūst jaunā vide, lai varētu tajā iekļauties, kā arī - jāapgūst jaunas prasmes un kompetences, lai varētu līdzdarboties sava bērna aprūpē.

Pētījuma **mērķis:** izveidota māsu izpratne par pedagoģiskās vides optimālajiem nosacījumiem intensīvās terapijas nodaļā.

Pētījuma **uzdevumi:**

1. Apzināt un izvērtēt pētījuma priekšvēsturi un problēmsituācijas.
2. Apzināt, analizēt un izvērtēt zinātnisko un speciālo literatūru.
3. Empīriski, anketējot medicīnas māsas, noskaidrot optimālos nosacījumus vecāku iesaistē bērna aprūpē.
4. Analizēt iegūtos datus.
5. Izstrādāt secinājumus un ieteikumus.

Pētījuma **vieta:** Neonatoloģijas klīnika.

Pētījuma **laika posms:** 2011. gada 10. septembris – 2012. gada 20. marts.

Materiāli un metodes

Kļūstot par vecākiem, ir jāiegūst jaunas zināšanas, prasmes un iemaņas, lai spētu nodrošināt sava bērna vajadzības un varētu uzņemties rūpes par viņu (Svence, 1999).

Slima bērna aprūpē personālam ir jāatpazīst potenciāli komplicētas situācijas, vecāku emocionālās reakcijas. Pārzinot negatīvo emociju amplitūdu, ko izdzīvo vecāki, ir iespējams sniegt viņiem nepieciešamo atbalstu, kā arī veicināt vecāku iesaisti jaundzimušā aprūpē stacionārā (Sakne u.c., 2009). Īpaša uzmanība jāpievērš komunikācijai ar priekšlaicīgi dzimušu jaundzimušo mātiem – viņas nav piedzīvojušas konkretizēšanas fāzi un sagatavošanos dzemdībām, kuru laikā notiek vecāku lomas apzināšanās. Atbilstoša psiholoģiskā sagatavošanās ietekmē dzemdības, kā arī pēcdzemdību laiku (Kribs, 2008).

Pedagoģiskajā aspektā notiek mijiedarbība starp cilvēku un vidi, kā arī starp cilvēkiem un cilvēku grupām. Cilvēks atrodas vidē, mijiedarbojas ar to un notiek vienlaicīgas kā vides, tā cilvēka izmaiņas. Pievēršot uzmanību tam, kā vide ietekmē cilvēka personību un tās īpašības: saglabā, atjauno, nostiprina, attīsta, degradē u.tml (Briede, Pēks, 1998). Cilvēka mijiedarbība ar vidi var būt dažāda. Arī mijiedarbības sekas un rezultāti var atšķirties, ņemot vērā mijiedarbības veidu. U. Bronfenbrenners ir pamatojis vides un cilvēka mijiedarbības trīs veidus:

- cilvēks cenšas izmainīt vidi ap sevi, bet pats nemainās;
- cilvēks cenšas adaptēties vidē, tāpēc vides ietekmē mainās, pieskaņojoties tai;

- notiek abpusēja mijiedarbība, kuras rezultātā savā attīstībā mainās gan pats cilvēks, gan maina vidi ap sevi (Katane, Kalniņa, 2010).

Jaundzimušo intensīvās terapijas nodaļā novērojams ir otrs mijiedarbības veids, vecākiem nonākot stacionārā, viņi cenšas adaptēties stacionāra vidē. Šīs mijiedarbības rezultātā cilvēks mainās un pieskaņojas stacionāra videi.

Ekoloģiskai pieejai pacientu vecāku izglītībai stacionārā nozīme ir videi un tās mijiedarbībai ar indivīdu - dažādiem mijiedarbības veidiem ar dažādām vides dimensijām. Jēdzienu ekoloģija var skaidrot kā zinātņi par organismu un vides attiecībām (Vides zinību terminu skaidrojošā vārdnīca). Šis jēdziena skaidrojams ir īss un konkrēts, tomēr mūsdienās jēdziena skaidrojums ir kļuvis daudz nekonkrētāks un nesaprotamāks, kā rezultātā arī viegli pārprotams (Иванов, 1997). Cilvēka un vides mijiedarbības var skaidrot kā **cilvēkekolģiju** (Alondere, Pēks, Renigere, 2008).

Vides līmeņus var diferencēt četros līmeņos, izmantojot Bronferbrennera izveidoto modeli. U. Bronfenbrennera teorijā tiek definēti vides kompleksie slāņi un katram no tiem ir ietekme uz cilvēku (Paquette, Ryan, 2001). Ietekme nav tikai uz cilvēku, bet ietekme ir uz savstarpējā mijiedarbībā notikušām izmaiņām. Mijiedarbība dažādos slāņos ietekmē arī mācību procesu un mācību vidi, jo mācību vide ir ārējo faktoru kopums, kas ietekmē mācību procesu (Katane, 2006).

Vistiešāk mijiedarbība mācību procesā norisinās **mikrosistēmas līmenī**. Mikrosistēmas līmenis ir tuvākais slānis, kas ietver struktūras, ar kurām ir tieša saistība. Mikrosistēmas līmenī norisinās attiecības un mijiedarbības starp cilvēku un visiem viņa tuvākās vides elementiem (Briede, Pēks, 1998). Jaundzimušo intensīvās terapijas nodaļā ik dienas notiek ģimenes un citu institūciju savstarpēja mijiedarbība. Mācību vidi ietekmē pacientu vecāki un ārējie faktori, kas uz viņiem darbojas. Tāpat mācību vidi ietekmē personāls un ārējie faktori, kuri iedarbojas uz personālu (gan personīgie faktori, gan faktori, kas saistīti ar profesionālo darbību).

Aprūpes procesu būtiski ietekmē cilvēka un vides mijiedarbības **mezosistēmas līmenī**. Mezosistēmu veido vairākas mikrosistēmas. (Briede, Pēks, 1998) Stacionārā mezosistēmas līmenī tiek aplūkota nodaļa un ģimene. Mezosistēma veidojas mijiedarbojoties vairākām mikrosistēmas sastāvdaļām. Tās līmenī notiek indivīda mijiedarbība ne tikai ar ģimeni, bet arī ar kaimiņiem, radniekiem, kā arī citām institūcijām (veselības aprūpes iestādes).

Eksosistēmu veido apkārtnē, kurā vismaz vienā no mikrovidēm cilvēks nav cieši saistīts, bet pakļauts tās ietekmei netieši (Briede, Pēks, 1998). Eksosistēmas līmenī aplūkojam pacienta vecākus (ģimeni), jaundzimušo intensīvās terapijas nodaļu un jaundzimušā bērna tēva darbavietu. Tēvs ir tas, kas šajā laikā rūpējas par ģimenes finansiālo pusi. Māte var just mazāku uzmanību no vīra puses, jo nodaļā ir noteikts apmeklētāju laiks un pēc darbadienas beigām vairs neatliek ilgs laika periods, kad tēvs var apmeklēt savu bērnu un viņa māti.

Iepriekš minētās sistēmas veido **makrosistēmu**. Šai sistēmai nav izteiktas apkārtējās vides, tai ir noteiktas kultūras, subkultūras vai ideoloģijas raksturs (Briede, Pēks, 1998).

Rezultāti un diskusija

Empīriskas pētījumā aptaujātas 10 Jaundzimušo intensīvās terapijas māšas ar darba pieredzi virs 5 gadi. Māšas aizpildīja anketu par efektīvāku vecāku iesaisti jaundzimušā aprūpē stacionārā, lai noskaidrotu māšu izpratni par optimālas pedagoģiskās vides izveidi jaundzimušo intensīvās terapijas nodaļā.

1. att. Māšu (medicīnas māšu) vērtējums vecāku iesaistei jaundzimušā aprūpē tūlīt pēc ierašanās stacionārā

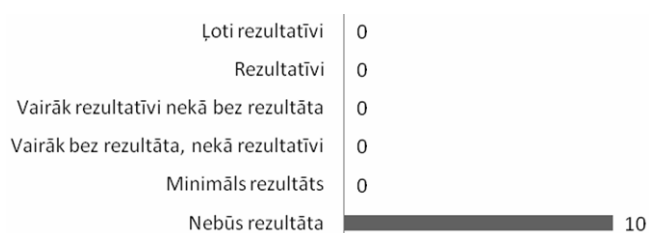
Dati iegūti 18. 03.2012. *Neonatoloģijas nodaļā*, anonīmi aptaujājot 10 bērnu aprūpes māšas

Vecāku tūlītējai iesaistei aprūpes procesā pēc ierašanās stacionārā nav liela efekta. Vecāki saskaras ar jaunu vidi, viņiem ir jāpierod pie jaunajām telpām, jauniem noteikumiem un attieksmēm (1. att.).

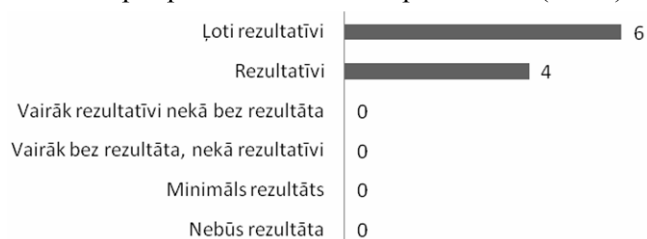
2. att. Māsu (medicīnas māsu) vērtējums „Pirmajā dienā ļaut vecākiem adaptēties, sniegt tikai primāru informāciju par nodaļas vidi”

Dati iegūti 18. 03.2012. *Neonatoloģijas nodaļā*, anonīmi aptaujājot 10 bērnu aprūpes māsas. Vecākiem ierodoties stacionārā ir nepieciešams noteikts laika periods, lai adaptētos jaunajā vidē (2. att.).

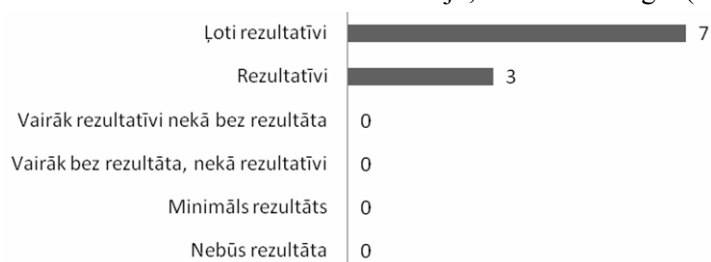
3. att. Māsu (medicīnas māsu) vērtējums pirmajā dienā vecākiem nesniegt nekādu informāciju

Dati iegūti 18. 03.2012. *Neonatoloģijas nodaļā*, anonīmi aptaujājot 10 bērnu aprūpes māsas. Pirmajā dienā iestājoties stacionārā vecākiem nav rezultatīvi sniegt visu informāciju par nodaļu un jaundzimušā aprūpi, bet informēt par pašu būtiskāko ir nepieciešams (3. att.).

4. att. Māsu (medicīnas māsu) vērtējums informācijas atkārtotāsnas efektivitātei

Dati iegūti 18. 03.2012. *Neonatoloģijas nodaļā*, anonīmi aptaujājot 10 bērnu aprūpes māsas. Ņemot vērā stresu, ko izraisa dzemdības, bērna veselības stāvoklis, nokļūšana stacionārā, u.tml., viņi var neatcerēties sniegto informāciju. Ierodoties stacionārā viņi adaptējas svešā vidē, izdzīvo bailes par bērnu. Mātei var būt neizpratne, ko darīt tālāk, kā uztvert notiekošo, kā tas ietekmēs viņu turpmāko dzīvi. Šādā stāvoklī var neuztvert informāciju, kura tiek sniegta (4. att.).

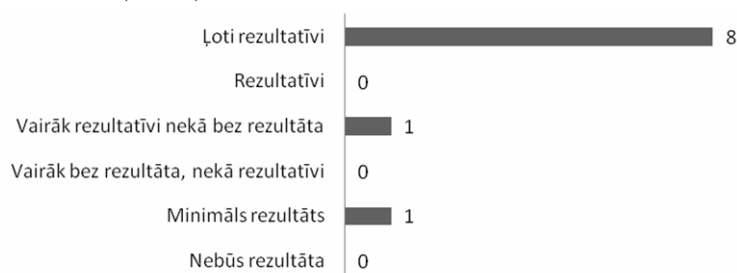

5. att. Māsu (medicīnas māsu) vērtējums informācijas par aprūpi rezultativitātei sniedzot to tikai pēc tam, kad vecāki ir informēti par apkārtējo vidi un adaptējušies tajā

Dati iegūti 18. 03.2012. *Neonatoloģijas nodaļā*, anonīmi aptaujājot 10 bērnu aprūpes māsas

Mācību procesa efektivitāti palielina sākotnēja informācija par vidi, pirms uzsākt izglītību par konkrētām aprūpes darbībām (5. att.).

6. att. Māsu (medicīnas māsu) vērtējums mācību procesā iesaistīt bērna tēvu

Dati iegūti 18. 03.2012. *Neonatoloģijas nodaļā*, anonīmi aptaujājot 10 bērnu aprūpes māsas

Tēvu iesaiste aprūpes procesā ir kā atbalsts mātēm, laikā, kad viņas uzturas stacionārā (6. att.).

Secinājumi

1. Slima vai priekšlaikus dzimuša jaundzimušā piedzimšana un nonākšana intensīvās terapijas nodaļā, vecākiem var norisināties psiholoģiski traumējoši.
2. Pirms uzsākt jaundzimušo vecāku izglītību par aprūpes procesu un iesaistīt viņus jaundzimušā aprūpē nepieciešams viņiem adaptēties vidē.
3. Aprūpes procesā vēlams iesaistīt abus vecākus, jo ģimene ir pazīstama dimensija, kas sniedz drošības sajūtu.
4. Vecākiem nepieciešama primāra informācija par vidi jau pirmajā dienā, kad viņi iestājas stacionārā.

Izmantotie informācijas avoti

1. Alondere L., Pēks L., Renigere R. (2008) *Māsa un pacients ekoloģiskā skatījumā: izglītība un aprūpe*. Jelgava LLU IMI sērija, izglītības ekoloģija.
2. Briede B., Pēks L. (1998) Pedagoģiskā vide. Zinātniskās konferences raksti: *Mājturības pedagoģiskās aktualitātes*. Jelgava, LLU, 87. – 92. lpp.
3. Katane I. (2006) Mācību process kā mijiedarbības sistēma. Pedagoģijas teorētiskie pamati. Rīga: BUTS. 222. – 235. lpp.
4. Katane I., Kalniņa I. (2010) Skolēnu konkurētspējas attīstība neformālās komercizglītības vidē. 121. – 151. lpp.
5. Kribs A. (2008) *Bonding bei Frühgeborenen* 11. Symposium für zur individuellen Betreuung von Frühgeborenen und ihren Eltern, Berlin, Vācija
6. Lūiss T., Amini F., Lenons R. (2000) *Mīlestības teorijas pamati*, SIA Madris, Rīga, 263 lpp.
7. Paquette D., Ryan J. (20010) *Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory* [skatīts 24.03.12.] Pieejams: <http://pt3.nl.edu/paquetteryanwebquest.pdf>
8. Sakne A., Viņģele V., Paegle V., Lazdāne A., Zemniece M., Lase O., Raiska D., Kužuma A., Krēslīņa O., Lielnora A., Makova I. (2009) *Mācību materiāls, Bērnu aprūpes māsas pamatspecialitāte*, Nacionālais apgāds, Rīga, 314. lpp.
9. Schultheis E. (1999) *Harry F. Harlow* [skatīts: 29.03.12.] Pieejams: <http://muskingum.edu/~psych/psycweb/history/harlow.htm>
10. Svence G. (1999) *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 160 lpp.
11. *Vides zinību terminu skaidrojošā vārdnīca* [tiešsaiste] [skatīts 2012.01.12.] Pieejams: <http://www.liis.lv/vi/vardn.htm#E>
12. Иванов Ю. (1997) *В центре внимания экология* [skatīts 2012.01.12.] Pieejams: <http://credonew.ru/content/view/60/49/>

MEDIJI KĀ INFORMĀCIJAS AVOTS, TO LOMA MĀCĪBU PROGRAMMU APGUVĒ

MEDIA AS AN INFORMATION SOURCE AND IT'S ROLE OF ACQUIREING THE CURRICULUM

Jolanta Millere

Tehniskās fakultātes IMI 1. kursa maģistrante

Anita Aizsila

Zinātniskā vadītāja, asoc. prof., Dr.paed.

Abstract: Aim of the paper is to present the different theoretical ideas on the media as a source of information and that's role in the acquirement of school programs. An article is based on theoretical research method – an analysis of scientific literature. Theoretical framework of the article is reflected in the level of discussion about the media as a source of information, media education and media pedagogy, as well as the role of the media pedagogy in school training programs. Following a discussion it is possible to conclude that the media environment is very diverse and cover all areas of our lives.

Key words: media, education, curriculum.

Ievads

Mūsdienu sabiedrībai raksturīgais straujais ritms ir veicinājis mediju lomas pieaugumu sabiedrisko procesu norisēs. Mūsdienu mediji spēj ne tikai atspoguļot realitāti un pulcināt sabiedrības locekļus kopīgām aktivitātēm, bet arī ietekmēt sabiedrības uzskatu veidošanos un viedokli. Tas savukārt liecina par nepieciešamību orientēties piedāvātajā informācijas daudzumā un objektīvi izvērtēt pieejamo informāciju, kas var tikt īstenota caur atbilstošu prasmju apgūšanu. Šāda veida prasmju apgūšana ietilpst mediju izglītības kompetencē un ir jāuzsāk jau vispārīzglītojošo skolu mācību programmu ietvaros, jo tas ir laiks, kas cilvēks saskaras ar nepieciešamību meklēt, analizēt un adaptēt medijos pieejamo informāciju savām vajadzībām. Tomēr jāsecina, skolēniem bieži vien ir nepietiekošas mediju izglītības ietvaros veidotās prasmes strādāt ar medijos pieejamo informācijas klāstu, tas savukārt veicina sabiedrības locekļu nekritisku attieksmi pret medijos atspoguļoto informāciju un lielāku iespējamību manipulēt ar sabiedrības viedokli.

Raksta mērķis ir atspoguļot dažādu zinātnieku teorētiskās atziņas par medijiem kā informācijas avotu un to lomu mācību programmas apgūvē.

Metode

Raksta teorētiskā pētniecības metode – zinātniskās literatūras analīze un izvērtējums. Raksts strukturēts trīs daļās, kuras ietver mediju koncepta skaidrojumu un attīstības tendences.

Mediju vispārīgs raksturojums

Jēdziens „medijs” no latīņu valodas „medium” nozīmē „starpnieks”, „vidutājs”, „līdzeklis” un mūsdienu izpratnē ienāca tikai 20. gadsimta 60. gados. Medijs veic starpnieka funkciju starp personām vai starp personu un lietu un tiek izmantots ikviena masu kultūras fenomena apzīmēšanai (Rubene u.c., 2008, 8. lpp.). Mediju vide ir ļoti daudzveidīga un caurauž visas mūsu dzīves jomas, turklāt mediji ne tikai atspoguļo mūsu dzīves realitāti, bet arī darbojās kā aktīvs sociālos procesus ietekmējošs aģents (El-Khateeb, 2008, p. 185).

Dažādās zinātņu nozarēs, kā arī ikdienā jēdziens *medijs* tiek lietots vairākās nozīmēs un strukturēts grupās pēc dažādiem kritērijiem (Rubene u.c., 2008, 9. lpp.) Piemēram, Rodžers Silverstons (*Roger Silverston*) uzskata, ka mediji ir konstanta klātbūtne mūsu ikdienas dzīvē, tāpat kā mēs ieslēdzam un izslēdzam gaismu, tāpat mēs ieslēdzam, izslēdzam un pārslēdzam medijus. (Silverston, 2007, p. 6) Tomēr Elions Devereks (*Eoin Devereux*) uzskata, ka Silverstona sniegtā definīcija ir nepilnīga, jo par medijiem var uzskatīt arī veikalos un citur, reklāmas nolūkos, uzstādītos digitālos displejus, kā arī ziņojuma dēļus un mediji var tikt definēti kā aģenti/starpnieki, caur kuriem notiek komunikācija starp informācijas sūtītāju un saņēmēju (Devereux, 2007, p. 13 – 14). Mediju daudzveidība dod iespēju tos izmantot visdažādāko vajadzību apmierināšanai, piemēram, mediji var tikt izmantoti kā izklaides līdzeklis vai mācību vielas apguves līdzeklis, iegūstot izglītību.

Mediju izglītība un tās nozīme pedagoģiskajā darbā

Saskaņā ar Roberta Fergusona (*Robert Ferguson*) teorētiskajām atziņām, mediju izglītība ir nebeidzama mācīšanās par to, kā mēs saskatām jēgu pasaulē un notikumus tajā, un kā citi saskata jēgu pasaulē un nodod to mums (Krucsay, 2008, p. 193).

Mediju izglītības mērķis ir nodrošināt cilvēkiem prasmes:

- kritiski uztvert un analizēt mediju sniegtās ziņas, kā arī pašiem iesaistīties to veidošanā;
- identificēt mediju tekstu pirmavotus, to politiskās, sociālās, komerciālās un/vai kultūras intereses kontekstus;
- interpretēt ziņas un vērtības, ko piedāvā mediji;
- izvēlēties piemērotus medijus savu ziņu publicēšanai, lai tās sasniegtu iecerēto auditoriju;
- lietot medijus gan ziņu saņemšanai, gan sūtīšanai (Rubene u.c., 2008, 30. lpp.).

No aplūkotā var secināt, ka mediju izglītības mērķis ir nodrošināt prasmes, kas nepieciešamas, lai orientētos mūsdienu lielajā informācijas daudzumā un kritiski atlasītu savām interesēm un vajadzībām nepieciešamo. Arī skolās, iegūstot vispārējo izglītību, ir nepieciešamas prasmes orientēties informācijas vidē, kas saistās ar mācību vielas apguvei nepieciešamās informācijas atrašanu, atlasīšanu un izmantošanu. Tā piemēram, autores Zanda Rubene, Andrita Krūmiņa un Inga Vanaga, izmantojot Fedorova teorētiskās atziņas uzskata, ka pastāv trīs pieejas tam, kādā veidā mediju izglītība realizējama skolās: integratīvā pieeja (integrējot mediju izglītību atsevišķos/visos mācību priekšmetos); autonomā jeb disciplinārā pieeja (īstenojot mediju izglītību kā atsevišķu mācību priekšmetu) un integrētās un autonomās pieejas apvienojums (Rubene u.c., 2008, 33. lpp.). Piemēram, integratīvā mediju izglītība ļauj atklāt un akcentēt kontekstus, kas spēlē būtisku lomu kā mācību priekšmeta, tā arī mediju jomā, kamēr mācību programmas kā tādas ir tomēr vairāk vērstas uz diferenciāciju. Savukārt Suzanna Krukseja (*Susanne Krucsay*) uzskata, ka mediji iesaistās skolas dzīvē divos veidos:

- tie tiek izmantoti kā izglītības instruments, veids, kā pārvietot ar noteiktu priekšmetu saistītu saturu un mērķus (mediji kā pārdomu objekts – mediju didaktika), vai
- pret tiem izturas kā pret mācību priekšmetu, t.i., mediji kā pārdomu subjekts, kas patiesībā ir mediju izglītība (Krucsay, 2008, p. 195).

No iepriekš aplūkotā var secināt, ka mediju izglītība ir joma, kuras ietekmes sfērai nav robežu – prast orientēties piedāvātajā informācijas vidē, analizēt un kritiski izvērtēt masu mediju piedāvāto informācijas klāstu, ir katra indivīda interesēs, turklāt šīs prasmes pašas no sevis nerodas – tās ir jāapgūst. Jautājums ir tikai viens – kura kompetencē ietilpst šīs prasmes veidot un attīstīt? Ārzemju teorētiķi apgalvo, ka tas ir skolu pienākums, jo indivīds saskaras ar medijos atspoguļoto informāciju jau no mazotnes, kaut gan aizvien vēl šo prasmju sfērai netiek atvēlēta nepieciešamā uzmanība (Silverstone, 1999, p. 45).

No aplūkotā var secināt, ka mediju izglītība ir nepieciešams un neatņemams komponents mācību procesa norisēs, savukārt mediju izglītība tiek īstenota ar tādu avotu palīdzību kā, piemēram, skolu bibliotēkas, skolēnu-skolotāju sapulces, skolu spēles, skolu radiostacijas un žurnālistika, skolas vadības-skolēnu tikšanās, vecāku sapulces un lekcijas, kurās piedalās skolu pārstāvji vai ciemiņi. Skolās tiek izrādītas izglītojošas filmas; uz tuvākām vai tālākām vietām tiek organizētas ekskursijas, sākot ar klubiem un vasaras nometnēm un beidzot ar citām valstīm; skolas ir iesaistītas informatīvos tīklos (El-Khateeb, 2008, p. 184 – 186).

Instruments, ar kura palīdzību mediju izglītība tiek īstenota skolās, ir mediju pedagoģija.

Mediju pedagoģija kā mācību programmas apguves komponents

Mācību programma vēl aizvien ir viens no būtiskākajiem mācību procesa elementiem un programmas galvenā strukturālā īpašība ir tās dalījums priekšmetos. Viens no iespējamajiem veidiem, kā panākt lielāku un dabiskāku mediju aspekta integrāciju mācību procesā, ir krustpunktu noteikšana starp ar mācību saistīto un ar mediju specifiku saistīto saturu un programmas mērķiem. Šī pieeja ir produktīvs veids, kā testēt mācību programmu un kā stimulēt skolotāju radošo potenciālu, lai noteiktu saskarsmes punktus starp medijiem un viņu mācību priekšmetu tur, kur mediji nav specifiskā veidā pieminēti.

Vēl aizvien nenotiek sistemātiska ar mācību priekšmetu saistītu integrācijas punktu uzskaitīšana. Sekojošie jautājumi var palīdzēt noteikt un skaidri izcelt jomas, kurās novērojama pārklāšanās:

- Kādu iespaidu atstāj mediju attīstība uz priekšmeta koptēlu?
- Kādā līmenī un kādos veidos priekšmets ir iesaistīts mediju attīstībā?
- Cik lielā mērā noteiktais mācību priekšmets tiek atspoguļots medijos?
- Kā mācību priekšmets un vienlaikus arī izglītības instruments, var tik adekvāti izmantots? (Krucsay, 2008, p. 98).

Skolēniem ir nepieciešamas „atsauces prasmes”, kas ļauj viņiem sameklēt vajadzīgo informāciju no pirmavotiem. Tieši plaša avotu un materiālu klāsta piedāvājums reti tiek uzskatīts par svarīgu mediju izglītības aspektu, taču, ja skolotājs spēj izveidot šādu references materiālu banku, tad izzudīs nepieciešamība „diktēt” gatavas idejas. Viena no galvenajām kritiskās domāšanas iemaņām ir informācijas ieguve un apstrāde (Thoman, 2003).

Jaunākie mediju auditoriju pētījumi liecina, ka jēga rodas nevis no tekstiem kā tādiem, bet gan no tekstu mijiedarbības ar auditoriju. Šis secinājums ir būtisks ne vien televīzijas tekstu analīzei, bet arī pedagoģiskajai praksei. Mediju pedagoģijai ir jābūt problematizētai un pētniecībai atvērtai. Gan tās saturs, gan metodoloģija ir dialogs un pētnieciskā kopdarbība starp skolotāju un skolēnu.

Secinājumi

1. Mūsdienu izglītības programmas, kas kalpo par pamatu skolas mācību programmām, pagaidām nav atvēlējuši mediju pedagoģijai nozīmīgu vietu, kā rezultātā skolēniem netiek attīstītas medijos atspoguļotās informācijas kritiskas izvērtēšanas prasmes.
2. Elions Devereks (*Eoin Devereux*) uzskata, ka par medijiem var uzskatīt ne tikai televīziju, radio, žurnālus un grāmatas, bet arī veikalos un citur, reklāmas nolūkos, uzstādītos digitālos displejus, kā arī ziņojuma dēļus un mediji var tikt definēti kā aģenti/starptnieki, caur kuriem notiek komunikācija starp informācijas sūtītāju un saņēmēju.
3. Mediju izglītības mērķis ir nodrošināt prasmes, kas nepieciešamas, lai orientētos mūsdienu lielajā informācijas daudzumā un kritiski atlasītu savām interesēm un vajadzībām nepieciešamo. Arī skolās, iegūstot vispārējo izglītību, ir nepieciešamas prasmes orientēties informācijas vidē, kas saistās ar mācību vielas apguvi nepieciešamās informācijas atrašanu, atlasīšanu un izmantošanu.
4. Mediju pedagoģija ir nozare, kuras kompetencē ietilpst īstenot mediju izglītību ar pedagoģisko metožu palīdzību.
5. Viens no iespējamiem veidiem, kā panākt lielāku un dabiskāku mediju aspekta integrāciju mācību procesā, ir krustpunktu noteikšana starp ar mācību saistīto un ar mediju specifiku saistīto saturu un programmas mērķiem.

Izmantotie informācijas avoti

1. Devereux E. (2007) *Understanding the Media*. London, SAGE Publications Ltd, p. 259.
2. El-Khateeb M. (2008) *Media Education and School Curriculum*. In: *Empowerment Through Media Education/An Intellectual Dialogue*. Carlsson U., Tayies S., Jacquinet-Delaunay G., Tornero J. (ed.) Gothengourg, Nordicom.
3. Krucsay S. (2008) *Media Education and School Curriculum*. In: *Empowerment Through Media Education/An Intellectual Dialogue*. Carlsson U., Tayies S., Jacquinet-Delaunay G., Tornero J. (ed.) Gothengourg, Nordicom.
4. Rubene Z., Krūmiņa A., Vanaga I. (2008) *Ievads mediju izglītībā*. Rīga: Raka.
5. Silverstone R. (1999) *Why study the Media?* Sage Publications, p. 165.
6. Thoman E. (2003) *Skills & Strategies for Media Education*. [tiešsaiste] [skatīts 10.04.2012.] Pieejams: www.medialit.org/

INTERNETA IETEKME UZ JAUNIEŠU VAJADZĪBĀM

INFLUENCE OF THE INTERNET ON THE NEEDS OF THE YOUNG

Asnate Ķirse
Pārtikas tehnoloģijas fakultātes 1. kursa maģistrante
Aloida Ķirse
Zinātniskā vadītāja, Mg. paed.

Abstract: Needs are an important part of personality drive. It is an engine for human activity, or fuel that increases in proportion to the dissatisfaction level of human needs. As part of personality growth, the proportions of needs development change in parallel with physiological and spiritual growth. Development of science and technology has developed a new means of communication – mass communication or a flow of messages, addressed to a relatively anonymous and diverse audience that is quite large in numbers. What is seen, read or heard in mass media changes the stereotypes of the young and influences their social behaviour. The World Wide Web is known since 1993 and is accessible to everyone who has a computer; it does not require specific knowledge or preparation, except basic knowledge of English. The aim of this research was to study what kinds of personality needs are characteristic to the young who use internet and whether they change in connection with the use of internet. Personality needs as the object of the study were chosen because they are considered the primary source of human activity. In this case the human activity is the use of internet.

Atslēgas vārdi: jaunieši, vajadzības, internets, interneta ietekme.

Ievads

Vajadzības ir nozīmīga personības virzības sastāvdaļa. Tās ir vienas no cilvēka darbības dzinējspēkiem, degviela, kuras daudzums pieaug proporcionāli vajadzību neapmierinātības pakāpei [1]. Personības izaugsmes procesā vajadzību attīstības proporcionālas attiecības mainās līdztekus fizioloģiskai un garīgai atkarībai.

Zinātnes un tehnikas attīstība ir izveidojusi jaunu cilvēku sazināšanās veidu – masu komunikāciju jeb ziņojumu plūsmu, kas adresēta relatīvi anonīmai, skaitliski pietiekami lielai un visai neviendabīgai auditorijai [2]. Tai var būt gan paziņojoša, informējoša, gan izglītojoša un ideoloģiska ietekme. Medijos redzētais, lasītais, noklausītais maina pusaudžu un jauniešu stereotipus, reizēm pat ietekmē viņu sociālo uzvedību. Vispasaules tīmeklis ir pazīstams jau kopš 1993. gada un ir pieejams ikvienam cilvēkam, kuram ir nepieciešamība un vēlēšanās to izmantot. Tas neprasa nekādas speciālas zināšanas vai iepriekšēju sagatavošanos, izņemot angļu valodas pamatzināšanas. Katrs gads ienes jaunas tehnoloģijas interneta izmantošanai – šobrīd līdzekļi interneta piekļuvei ir dators, mobilais telefons, planšetdators u.c.

Pētnieciskajā darbā noskaidrots, kādas personības vajadzības ir raksturīgas jauniešiem, kuri izmanto internetu un vai tās mainās saistībā ar interneta izmantošanu. Personības vajadzības kā pētījuma objekts izvēlēts tādēļ, ka tās tiek uzskatītas par cilvēka aktivitātes pirmavotu. Šajā gadījumā cilvēka aktivitāte ir interneta lietošana. Interneta lietošanas biežums varētu būt saistīts ar sociālo vajadzību apmierināšanu, jo tas ir viens no jaudīgākajiem komunikāciju līdzekļiem.

Pētījuma objekts: personības vajadzības.

Pētījuma priekšmets: jauniešu vajadzību apmierināšana ar interneta starpniecību.

Pētījuma mērķis: pētīt interneta ietekmi uz jauniešu vajadzību apmierināšanu.

Pētījuma uzdevumi:

- apzināt un analizēt zinātnisko literatūru par izvēlēto tematu;
- izvēlēties vajadzību noteikšanas uzdevumu testu;
- veikt aptauju un apkopot tās datus;
- analizēt un interpretēt iegūtos rezultātus.

Pētījuma hipotēze: interneta iespēju izmantošana ietekmē jauniešu galveno vajadzību maiņu.

Pētnieciskais darbs sastāv no trim daļām. Pirmajā daļā ir sniegts ieskats vajadzību klasifikācijā, akcentējot jauniešu vecumposma vajadzības un intereses. Otrajā daļā apkopoti dažādu autoru izskati par internetā radīto psiholoģisko vidi, tā pozitīvajām un negatīvajām ietekmēm, kā arī par interneta

atkarību. Trešajā daļā apkopoti un salīdzināti iegūtie dati no diagnosticēšanas metodikas par interneta lietošanu un vajadzībām.

Materiāli un metodes

Pētījumā izmantotās metodes: zinātniskās literatūras apzināšana, analīze, atziņu apkopojums un izvērtējums, testveida uzdevums, iegūto datu analīze un apstrāde ar statistiskās datu apstrādes metodēm. Personības vajadzību izvērtēšanas daļā kā testveida uzdevums izmantota diagnosticēšanas metodika „Kādas ir jūsu galvenās vajadzības?” [1].

Respondentu skaits ir 30 jaunieši (15 meitenes un 15 zēni) no X skolas un Y augstskolas (9. klase, 11. klase un 1. kurss).

Pētījuma laiks: 2007., 2009. un 2011. gads.

Rezultāti un diskusija

Vajadzība ir iekšēja nepieciešamība, kuru iespējams nodrošināt jeb apmierināt tikai mijiedarbībā ar apkārtējo fizisko vai sociālo vidi. Tā ir iekšēja prasība saņemt kaut ko no apkārtējās vides [3]. Savukārt kā vajadzības apmierinājums tiek saprasts – „[...] vajadzības aktualitātes zaudēšana, subjektīvi tas izpaužas kā attiecīgi vēlēšanos vai interešu izžušana” [4]. Nozīmīgākos pētījumus par personības vajadzībām ir veikuši Z. Freids, A. Bandura, Ē. Fromms, S. Kaverins, F. Hercbergers, K. Alderfers, A. Maslovs, M. Argails un E. Eriksons [3, 5, 6, 7]. Tomēr pati populārākā patlaban ir A. Maslova izveidotā vajadzību hierarhijas piramīda.

Interneta vides psiholoģiskos aspektus, piemēram, kontaktēšanās iespējas, izmainītu apziņas stāvokli, interneta atkarību, sociālo izolāciju u.c., pētījuši Dž. Sūlers (*J. Suler*), Dž. R. Ferisa (*J.R. Ferris*), I. Goldbergs (*I. Goldberg*), M. Grifits (*M. Griffiths*), K. Janga (*K. Young*), R.A. Deiviss (*R.A. Davis*), R. Krauts (*R. Kraut*), Dž. Landers (*J. Landers*) [8, 9, 10].

Pētījumā apkopotie dati rāda, ka interneta lietošanas biežums, attīstoties informācijas tehnoloģijām, pieaug neatkarīgi no dzimuma (skat. 1. tab.)

1. tabula. Respondentu sadalījums pēc interneta lietošanas biežuma

Biežums \ Dzimums	Zēni			Meitenes		
	2007. g.	2009. g.	2011. g.	2007. g.	2009. g.	2011. g.
Vairākas stundas dienā	1 (7%)	9 (60%)	15 (100%)	0	7 (47%)	14 (93%)
Ne biežāk par 1 stundu dienā	8 (53%)	5 (33%)	0	9 (60%)	6 (40%)	1 (7%)
Vairākas stundas nedēļā	6 (40%)	1 (7%)	0	3 (20%)	1 (7%)	0
Ne biežāk par 1 stundu nedēļā	0	0	0	3 (20%)	1 (7%)	0

Ja 2007. gadā tikai līdz 7% jauniešu izmantoja internetu vairākas stundas dienā, tad 2011. gadā to dara 100% zēnu un 93% meiteņu, jo piekļuvi internetam nodrošina arī mobilais telefons. Zēnu starpā jau 2007. gadā nebija neviena, kurš internetu izmantotu ne biežāk par 1 stundu nedēļā.

Kā redzams 2. tabulā, neatkarīgi no internetā pavadītā laika vairāku gadu griezumā meitenēm dominē sociālās un pašcieņas vajadzības. Viņām trūkst mīlestības, sapratnes un piederības izjūtas. Šie rezultāti atbilst vispārpieņemtajiem, ka esot uz robežas ar pusaudžu vecumu un jaunības gadiem, izteiktas ir sociālās vajadzības, otrās pusītes pastiprināta meklēšana un vēlēšanās iekļauties kādā kompānijā [11]. Salīdzinot ar 2007. gadu, meitenēm ir mazinājies pašaktualizācijas vajadzību trūkums, jo internets paplašina iespējams salīdzināt savas spējas ar citiem vienaudžiem, skatoties filmas, šovus, spēlējot datorspēles un apmainoties ar pieredzi.

Visi respondenti zēni 2011. gadā internetā pavada vairākas stundas dienā, apmierinot savas sociālās un fizioloģiskās vajadzības (skat. 3. tab.). Ja 2007. gadā zēniem bija neapmierinātas pašcieņas vajadzības saistītas ar viņuprāt neadekvātu skolotāju, vecāku un meiteņu vērtējumu, tad pētījuma rezultāti liecina, ka 2011. gadā pašcieņas vajadzības ir apmierinātas, jo ir mainījies viņu statuss – viņi

ir kļuvuši par studentiem. Kā redzams, aktuālās fizioloģiskās vajadzības zēni cenšas apmierināt ar interneta starpniecību.

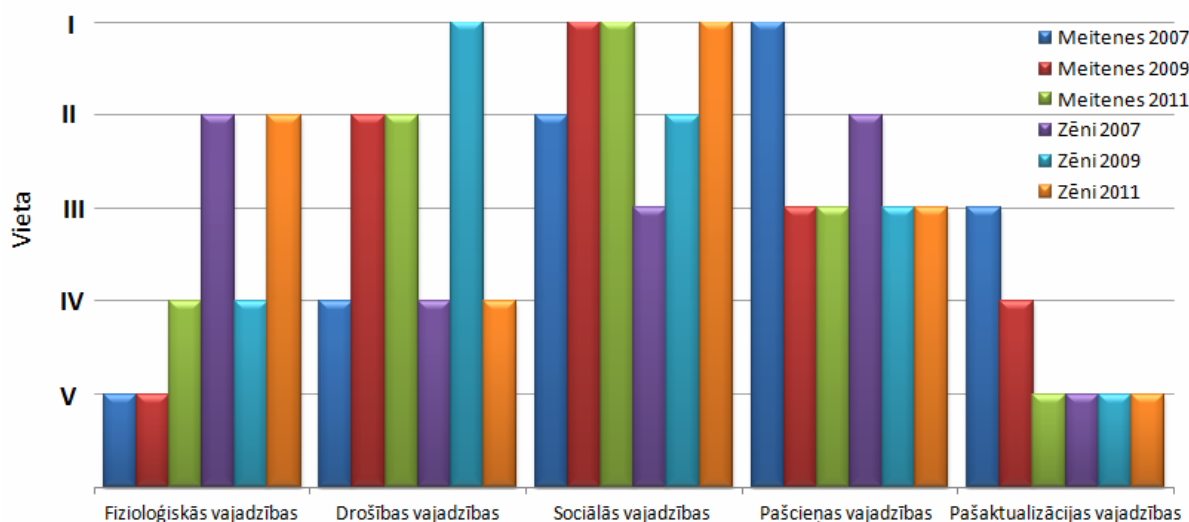
2. tabula. Vajadzību saistība ar interneta izmantošanas ilgumu meitenēm

Biežums Vajadzības	Vairākas stundas dienā			Ne biežāk par 1 stundu dienā			Vairākas stundas nedēļā			Ne biežāk par 1 stundu nedēļā		
	2007. g.	2009. g.	2011. g.	2007. g.	2009. g.	2011. g.	2007. g.	2009. g.	2011. g.	2007. g.	2009. g.	2011. g.
Fizioloģiskās	IV	IV	IV	V	V	III	III	IV	-	IV	V	-
Drošības	V	I	III	IV	II	II	II	V	-	V	I	-
Sociālās	II	II	I	II	I	I	I	III	-	III	III	-
Pašcieņas	I	III	II	I	III	IV	IV	II	-	I	II	-
Pašaktualizācijas	III	V	V	III	IV	V	V	I	-	II	IV	-

3. tabula. Vajadzību saistība ar interneta izmantošanas ilgumu zēniem

Biežums Vajadzības	Vairākas stundas dienā			Ne biežāk par 1 stundu dienā			Vairākas stundas nedēļā		
	2007. g.	2009. g.	2011. g.	2007. g.	2009. g.	2011. g.	2007. g.	2009. g.	2011. g.
Fizioloģiskās	I	II	II	III	IV	-	VI	V	-
Drošības	III	III	IV	I	II	-	V	I	-
Sociālās	IV	IV	I	II	I	-	III	II	-
Pašcieņas	II	I	III	IV	III	-	I	IV	-
Pašaktualizācijas	V	V	V	V	V	-	II	III	-

Jauniešu vajadzību apmierinājuma salīdzinājums (I vietā neapmierinātās, V vietā – pilnībā apmierinātās) dzimumu griezumā pa gadiem uzskatāmi parādīts 1. attēlā.

1. att. Jauniešu vajadzību apmierinājuma salīdzinājums

Attēlā redzams, ka lielāko stabilitāti, iespējams, interneta izmantošanas dēļ, guvušas pašcieņas vajadzības gan meitenēm, gan zēniem. Domājams, ka interneta izmantošana izraisa vēl lielāku sociālo vajadzību apmierināšanas nepieciešamību gan meitenēm, gan zēniem, neraugoties uz statusa maiņu no skolēna uz studentu.

Izmantojot hī kvadrāta (χ^2) kritēriju [12], pārbaudīts vai zēniem un meitenēm ir neapmierināto vajadzību izmaiņu sakritība. Noskaidrots, ka $\chi^2 = 0.56$, tas nozīmē, ka sakritība ir laba un

neapmierināto vajadzību atšķirību nav. Pārbaudot vajadzību apmierinātības izmaiņu būtiskuma līmeni atkarībā no interneta lietošanas (2007. g. un 2011. g.) konstatēts, ka meitenēm iezīmējas vāja sakritība ($\chi^2 = 0.25$) vajadzību apmierinātības izmaiņās, bet zēniem – mērena sakritība ($\chi^2 = 0.26$).

Secinājumi

1. Personības vajadzības nav nemainīgas, tās attīstās līdz ar cilvēka evolūciju.
2. Sociālo vajadzību apmierināšana ir ļoti svarīga pilnvērtīgai cilvēka dzīvei, jo šo vajadzību neapmierināšana rada vientulības, pamestības un nevajadzības izjūtas. Šādu diskomforta situāciju jaunieši izjūt pārmērīgi asi.
3. Pētījuma laikā atklāts, ka gan meitenēm, gan zēniem esot studentu statusā, par neapmierināto vajadzību kļuvušas sociālās vajadzības, kaut gan vajadzību apmierinātības izmaiņu būtiskums iezīmē tikai virzību uz to.
4. Pieaugot jauno tehnoloģiju iespējām, interneta lietošanas biežums jauniešu vidū strauji pieaug neatkarīgi no dzimuma, jo internets ir kļuvis par neatņemamu jauniešu dzīves sastāvdaļu.
5. Interneta izmantošanai ir tendence ietekmēt jauniešu galveno vajadzību maiņu, līdz ar to pētījuma hipotēze ir pārbaudīta, un darba mērķis sasniegts.

Pētījuma izstrāde līdzfinansēta no Eiropas Savienības Sociālā fonda projekta „Atbalsts maģistra studiju īstenošanai LLU” līdzekļiem. Vienošanās Nr. 2011/0020/1DP/1.1.2.1.1/11/IPIA/VIAA/011.

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Izmantotie informācijas avoti

1. Kupčs J. Saskarsmes būtība. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. – 64 lpp.
2. Suler J. The psychology of cyberspace. Pieejams: <http://users.rider.edu/~suler/psycyber/psycyber.html> (skatīts 10.04.2012).
3. Renģe V. Personības psiholoģijas teorijas, lekciju kurss. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. -175 lpp.
4. Psiholoģijas vārdnīca. – Rīga: G. Breslava redakcija, 1999. – 157 lpp.
5. Karpova Ā. Personība. Teorijas un to radītāji. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 222 lpp.
6. Каверин С.В. Психология потребностей: Учебно-методическое пособие, Тамбов, 2006. – 240 с.
7. Hall C., Lindzey G. Theories of Personality. New York: Wiley, 1997. 662 p.
8. Chou C., Hsiao H. Internet addiction, usage, gratification, and pleasure experience: the Taiwan college students' case. Comput Educ 35, 2000, pp. 65 – 80.
9. Kraut R., Kiesler S., Boneva B., Cummings J.N., Helgeson V., Crawford A.M. Internet paradox revisited. Journal of Social Issues, 58(1), 2002, pp. 49 – 74.
10. Bessière K., Pressman S., Kiesler S., Kraut R.E. Effects of Internet use on health and depression: A longitudinal study. Journal of Medical Internet Research, vol. 12, 2010, pp. 6 – 20.
11. Eriksons Ē. Identitāte: jaunība un krīze. Rīga: Jumava, 1998, 271 lpp.
12. Hī kvadrāta kalkulators. Pieejams: <http://www.graphpad.com/quickcalcs/chisquared1.cfm> (skatīts 10.04.2012).